Shivaji Education Society Amravati's

Dr. Gopalrao Khedkar Mahavidyalaya, Gadegaon Telhara

Dist. Akola (M.S.) 444108

3rd Cycle *for*

Assessment & Accreditation by NAAC

Criterion 3: Research, Innovations and Extension

3.3: Research Publications and Awards

3.3.1: Number of research papers published per teacher in the Journals notified on UGC care list during the last five years

Shri Shivaji Education Society, Amravati

Dr.Gopalrao Khedkar Mahavidyala,

Gadegaon (Telhara) Dist.Akola444108 (M.S.)

Mobile (Principal) 9561485814

E mail : clg_tel_dgk@ssesa.org Web : www.drgktelh.org

Udise Code Number: 27050705003 Uni.College Code Number: 209
Jr.Coll.Index Number: 01.03.003 HSVC Index Number: 01.03.901
Pay Unit Number: 262

FounderPresident
Dr Panjabrao Deshmukh,
M.A., D.Phil., Bar-at-Law
President
Hon'ble Shri Harshavardhan Deshmukh
Principal
Dr.G.J Dhole

Outward No : GKMT/23-24/ 337
Dated: 27/5/2023

Ref.No. GKM/2023/337

Dated : 27/05/2023

Self Declaration

This is to certify that, the information, reports, true copies of the supporting documents, numerical data and web-links furnished in this file are verified by IQAC and the head of the institution and found correct.

Hence this certificate is issued.

Dr.G.O.Jondhalekar
Co-Ordinator

Dr. Gopalrao Khedkar Mahavidyalaya Gadegaon (Telhara) Dist.Akola

Dr.G.J.Dhole
Principal

PRINCIPAL,
Dr. Gopalrao Khedkar Mahavidyalaya
Gadegaon (Telhara) Dist.Akola

Index

Sr. No.	Content	Page No.
1	Research Papers in journals during last 5 years	4-67

MAH/MUL/ 03051/2012 ISSN : 2319 9318

Indian Sensibility in Indian Writing in English

One Day National Level Virtual Conference On

Indian Sensibility in Indian Writing in English

Organised By

Shri Shivaji Education Society Amrawati's

Dr. Gopalrao Khedkar Mahavidyalaya, Gadegaon (Telhara) Dist. Akola (M.S.)

Department of English and IQAC

In Collaboration with

Arts and Commerce College, Warvat Bakal, Dist. Buldana

on 29th March 2022

A Scholastic Endevour By

Dr. Gopal J. Dhole

Principal,

Dr. Gopalrao Khedkar Mahavidyalaya,

Gadegaon (Telhara) Dist. Akola

"Printed by: **Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.** Published by **Ghodke Archana Rajendra** & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor **Dr. Gholap Bapu Ganpat**.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

Date of Publication
April 2022

Vidyawarta™
International Multilingual Research Journal

Gadegaon (Telhara) Dist. Akola

• Dr. Gopal Jondhalekar
IQAC Co-ordinator
Dr. Gopalrao Khedkar Maha
Gadegaon (Telhara) Dist. Akc

dh Satav
itor
erce College,
Dist. Buldana

• Dr Amar Singh
Professor,
Govt. College, Chhindwara M

o,
of English Translation
aporizhzhia National
aine

• Dr Amar Nath Prasad
Professor,
Jagdam College, Chapra Bihar

• Cristina M. Gámez-Fernández
Senior Lecturer in English
University of Córdoba, Spain

• Dr Bashisth Choubey
Chairman, BoS,
SGB Amrawati University

• Lilia Bespala,
Associate Professor,
Department of Foreign Languages, Zaporizhzhia,
State Medical University, Ukraine

• Prof. Dinesh Kumar
Asstt. Prof. of English
Dyal Singh College, Karnal

• Mr. Maruti Beera Gouda
nt P
men
dira
ade
ga,

aju.
Associate I
Head, Depa
Smt. Indira
First Grade Women's College,
Sagar, Dist. Shimogga, Karnataka

le
ar
di
"Department of English Language and Literature,
"Faculty of Arts,"Nnamdi Azikiwe University,
Awka, Anambra State, Nigeria.

Vidyawarta is peer reviewed research journal. The review committee & editorial board formed/appointed by Harshwardhan Publication scrutinizes the received research papers and articles. Then the recommended papers and articles are published. The editor or publisher doesn't claim that this is UGC CARE approved journal or recommended by any university. We publish this journal for creating awareness and aptitude regarding educational research and literary criticism.

The Views expressed in the published articles, Research Papers etc. are their writers own. This Journal dose not take any libility regarding appoval/disapproval by any university, institute, academic body and others. The agreement of the Editor, Editorial Board or Publication is not necessary. Editors and publishers have the right to convert all texts published in Vidyavarta (e.g. CD / DVD / Video / Audio / Edited book / Abstract Etc. and other formats).

If any judicial matter occurs, the jurisdiction is limited up to Beed (Maharashtra) court only.

www.विद्यावार्ता.कॉम
YouTube Channel

Indexed

IMPACT 8.14 iijif FACTOR

Govt. of India,
Trade Marks Registry
Regd. No. 2611690

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
ISO 9001:2015
International Multilingual Research Journal

http://www.printingarea.blogspot.com

विद्यावार्ता : Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 8.14 (IIJIF)

14) Indian Sensibility in Mahasweta Devi's Rudali
Gajanan Dayaramji Tayade, Akot, Dist. Akola ||60

15) INDIAN CULTURE DEPICTED IN INDIAN WRITING IN ENGLISH
Prof. Smita Patil, Dharwad ||62

16) Exclusion of Women in Bayen : Mahasweta Devi
Vasantha. S., Bhadravati ||64

17) ANITA DESAI AS A SHORT STORY WRITER
SC MARIA PINTO, Chikkamagalur, Karnataka ||66

18) The Transformation of Saravanan into a Transgender Vidya shown in....
Basavarajappa. H.M., Kadur, Karnataka ||68

19) Reform in Religious and Social Practices in India: An Exploration....
Dr. Sandeep K. Thorat, Karanja (lad), Dist. Washim ||72

20) Psychological Realism in Arundhati Roy's The God of Small Things
Dr. Rahul S. Sudke, Gadegaon (Telhara) Dist- Akola ||76

21) Indian Sensibility in Girish Karnad's 'Hayavadana'
Dr. Aparna Tulshiram Sarode, Amravati ||81

22) Dalit Women's Autobiography: Resistance against the Oppressive System
Dr. D. R. Khanderao, Akola ||84

23) GLIMPSES OF INDIAN SENSIBILITY IN JHUMPA LAHIRI'S WRITING
Dr. D. B. Wankhade, Daryapur, Dist. Amravati ||88

24) Reflections of Dissent in the Poetry of Indian Women Poets
Mr. Nishigandh Satav, Warvat Baklal ||91

25) TRADITION - MODERNITY CONFLICT IN THE VULTURE BY VIJAY TENDULKAR
Dr S. L. Khandel, Patur, -Akola ||95

26) The Depiction of Images of Indian Women in Kamala Markandaya's .....
Dr. Pankaj D. More, Nandgaon Peth, Dist. Amravati ||100

27) Feminine Sensibility in Salman Rushdie's Midnight's Children
Dr. Rajesh S. Nitnaware, Akola (M.S.) ||103

www.vidyawarta.com/03 http://www.printingarea.blogspot.com

28) Indianness and Feminine sensibility in Kamala Das's poetry
Ganesh M. Pathode, Sakoli, Dist. Bhandara || 106

29) THE MODERNIST POETRY OR MODERNIST SENSIBILITY: ITS IMPORTANT FEATURES
Prof. C. N. Rathod, Motala, Dist. Buldana ||109

30) REFLECTION OF CULTURE IN INDIAN ENGLISH LITERATURE
Pundlik Nalinde, Lonar. Dist- Buldana ||110

31) Indian Sensibility in Wizard of the Crow: Ngugi Wa Thiongo
Vijay Kumar K. V. Bapuji Nagar, Shivamogga ||113

32) INDIAN CULTURE DEPICT IN INDIAN WRITING IN ENGLISH
Prof. Vilas A. Pundkar, Akot Dist. Akola ||115

33) THE WHITE TIGER: A REFLECTION OF CONTEMPORARY INDIA
Prof. Dr. Rupesh Sahdeorao Wankhade, Murtizapur Dist. Akola ||117

34) WEDDING ALBUM : A CRITIQUE OF MIDDLE CLASS SENSIBILITY
Prof. D. M. Gaikwad, Patur, Dist. Akola ||120

35) Realistic Portrayal of Indian Life in Sarojini Naidu's Poetry
Dr. G. O. Jondhalekar, Gadegaon, Telhara, Dist. Akola ||124

36) IMPORTANCE OF HAPPINESS IN LIFE
Dr. Praveen Sharad Pawar, Warud, Dist. Amravati. ||127

37) Indian Sense and Sensibility in the Poetry of Nissim Ezekiel
Pro. Dr. B. S. JAMBHARUNKAR, Malegaon Dist. Washim ||131

38) INDIAN SENSIBILITY REFLECTED IN NISSIM EZEKIEL'S POETRY
Prof. Purushottam V. Bathe, Balapur ||134

39) Social Milieu in Arvind Adiga's The White Tiger
Rameshwar S. Saykhede, Dr. Rahul S. Sudke, Gadegaon Dist- Akola ||137

40) SUBALTERN THREADS IN ARAVIND ADIGA'S BETWEEN THE ASSASSINATIONS
Dattatraya Tukaram Karhad, Dr. Savita Vijay Deogirkar, Nagpur ||140

41) EXTINCTION OF SINDHI LANGUAGE WITHIN URBAN INDIA
Kajal Khetwani, Shubham Jain, Dewas ||145

n

www.vidyawarta.com/03 | http://www.printingarea.blogspot.com

a gradual growth of mature thought towards spirituality and religious aspects from his early poetry to the recent. In the beginning, there is an impact of his immature youth and consequently he composed poetry on the themes like love and sex. An image of a pagan woman predominates his early poetry. On the other hand, his recent poetry reveals influence of his maturity as a man of full experience of all ups and downs of life. His recent poetry expresses the themes like spirituality and religious-philosophical strains. It appears that in his recent poetry he seems to be more philosophical on life and human concerns.

Works Cited

Abidi, S. Z. H. Studies in Indo Anglian Poetry. Bareilly: Prakash Book Depot, 1978. 287. Print.

Daruwalla, Keki N. (ed.) Two Decades of Indian Poetry 1960-1980. New Delhi: Vikas, 1980. 56. Print.

Ezekiel, Nissim. Collected Poems. New Delhi: O.U.P., 2005. 12. Text.

Garman, Michael. "Nissim Ezekiel: Pilgrimage and Myth". Journal of South Asian Literature (Spring-Summer 1976): 212. Print.

Harrex, S. C. "Small Scale Reflection on Indian English Language Poetry." The Journal of Indian Writing in English, (January-July 1980): 145. Print.

Iyengar, K. R. S. Indian Writing in English. New Delhi:Sterling, 1984. 649. Print.

Karnani, Chetan. Nissim Ezekiel. New Delhi, Arnold Heinemann 1974. 105. Print.

Khanna, Meeta. Critical Tenets of Nissim Ezekiel's Poetry: A Perspective. International Journal of English Language, Literature and Humanities. (2015): 592. Print.

Pandey, Mithilesh K. Contemporary Indian Literature in English, A Humanistic perspective. Kalyani P, New Delhi, 1999. 12. Print.

Parthasarathy, R. ed., Ten Twentieth-Century Indian Poets. OUP, 1976. 7. Print.

Shahane, Vasant A. "The Religious Philosophical Strain in Nissim Ezekiel's Poetry". Journal of South Asian Literature, (1976): 254. Print.

n

20

Psychological Realism in Arundhati Roy's The God of Small Things

Dr. Rahul S. Sudke
Head, Department of English,
Dr. Gopalrao Khedkar College,
Gadegaon (Telhara) Dist- Akola

****

Abstract :

The God of Small Things presents serious stand of individual and social psychology. Arundhathi Roy has created situation in the novel when one is compelled to think and ponder over the psychological aspect of the story. We know that anger and the abusive language of Ammu is because of her social and educational background. As novelist Arundhati Roy discusses issues like homeless and hungry, alcoholism, violence, untouchabilty, urbanisation cultural decadence, margina-lisation of women, religious institution, family relation, influence of Gulf money and sexuality.

Key words: Psychological, Realism, Untouchable, Social, Cultural, Isolation, loneliness and Violence

Introduction:

Arundhati Roy is a social activist, a campaigning political journalist and writer. She received many awards and prizes. She was awarded Booker Prize for her first novel The God of Small Things in 1997. She is one of the front-ranking novelists of India. She has established herself as a novelist par excellence. The God of Small Things is her epoch-making work and at the top of the best seller list in many Asian and European countries. Arundhati Roy draws a large canvas of characters that belong to five generation. All characters have a story of lost dream to tell. She has carved out a place of her

35

Realistic Portrayal of Indian Life in Sarojini Naidu's Poetry

Dr. G. O. Jondhalekar
Department of English
Dr. Gopalrao Khedkar Mahavidyalaya,
Gadegaon, Telhara, Dist. Akola

****

Abstract:

The Indian writing in English is broadly divided into pre-independence and post-independence era in negotiating the themes and subject matters that the writers of the contemporary age dealt with. Toru Dutt, Sri Aurobindo, Rabidranath Tagore, R.K. Narayan etc. were the major writers and poets of Indo-Anglian Literature whose work marked with originality and authenticity that created wide awareness and popularity. Toru Dutt;s poetry was romantic and aesthetic, Tagore's poetical works chiefly dealt with humanism and spiritualism while the poetry of Sri Aurobindo was mystic, legendary, philosophical and the divine life. R. K. Narayan's writings dealt with idealism and social life of the contemporary society.The writers of the pre-independence era chiefly associated their work of art with the expression of legendary tales, natural description, patriotic views as well as the spiritual, philosophic and religious orthodoxy more enthusiastically. They relayed their themes steeped in cultural heritage of India, and traditions, superstitions and tales of the past. The pre-independence literary work was dealt with Indian ethos, moral values, philosophy and sensibility in originality without the imitation and influence of foreign writers.They emerged as a class by itself and paved a path for succeeding writers to take inspiration from their writings. As K.K. Singh remarks the contribution of the writers and poets of pre-independence era: 'The poetry of Toru Dutt, Rabindranath Tagore, Sri Aurobindo, Sarojini Naidu, Swami Vivekanand, Michael MadhusudanDutt, Derozio, etc. reminds us India's glorious past. They sang the song of glorious India with all the splendor and magnificence. They chose to highlight the Vedic literature, age-old myths, heavenly kings and queens, romantic love stories of various apsaras and ancient kings, philosophic question regarding life and death.' The romantic fervor and lyrical poetry of Rabindranath Tagore and Sarojini Naidu and above all they strived to present the glorious contemporary social life with minute details and the realistic portrayal as in the poetic works of Sarojini Naidu is more convincing even to the modern readership. The present research paper aims at highlighting the characteristic strain of Sarojini Naidu's expression of realistic portrayal of contemporary social life of India.

Key Words: Aesthetic, humanism, spiritualism, philosophy, orthodoxy, legendary, patriotic, romantic, realistic, sensibility

Introduction :

Sarojini Naidu (1879-1949) is the renowned poet, politician, social worker, orator, patriotic, freedom fighter and administrator as well as the great human beings who preached and practiced her doctrines under the influence of Mahatma Gandhi as actively participant in freedom movement of India. Sarojini Naidu was a notable sensitive poet and writer and possesseda great zeal of humanitarian approach in her writings. She realistically dealt with the then existing social order and life style of people in host of her poems that highlight her spontaneity and maturity. Sarojini Naidu's outstanding anthologies published include: The Goden Threshold (1905), The Bird of Time(1912), The Broken Wing(1917)and a collection of poetry published posthumously entitled The Feather of the Dawn (1961) and

Impact Factor-7.675 (SJIF) ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer Reviewed & Refereed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

ISSUE No- (CCCXII) 312

August -2021

WOMEN'S EMPOWERMENT : ISSUES & CHALLENGES

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor
Dr. Nilima D. Deshmukh
Principal
Sahakar Maharshi Late Bhaskarrao
Shingne Arts College,
Khamgaon, Dist. Buldana

Editor
Dr. Archana S. Dahane
Officiating Principal
Yeshwant Mahavidyalaya, Seloo
Dist. Wardha

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar Publications

B.Aadhar' International Peer-Reviewed Indexed Research Journal
Impact Factor -(SJIF) -7.675,Issue NO, 312 (CCCXII)
ISSN : 2278-9308
August, 2021

Feminine Sensibility in Shashi Deshpande's Roots and Shadows

Dr. Rahul Shriram Sudke
Assistant Professor, Head, Dept. of English, Dr. Gopalrao Khedkar Mahavidyalaya, Telhara, Dist. Akola, Maharashtra.
Mobile: 9423151726 / 8669078388 ,E-mail: rsudke@gmail.com

Feminine Sensibility in Shashi Deshpande's Roots and Shadows

The feminism is a term describes a political, cultural or economic movement aimed at establishing equal rights and legal security for women. Feminism deals with issues of gender difference, as well as a movement that advocates gender equality for women and campaigns for women's rights and interests.

Man has tried and successes all he could do to degrade and enslave her mind. Feminism tries to correct the image of woman whose urges for freedom and equality have gone, and still go, unheard in a male dominated world. Elaine Showalter posits three phases in the growth of feminist tradition "limitation, protest, and self-discovery." Shashi Deshpande's novels are directly related to all these phases. They enfold her artistic vision of femininity. In her novels, she explores and exposes the long smothered wail of the incarcerated psyche of her female protagonists imprisoned within the four walls of domesticity and sandwiched between tradition and modernity, between illusion and reality and between the mask and the face. These women, however, disown a ritualistic and tradition-bound life in order to explore their true self. Deshpande's heroines are all tries their best to regain their individuality in adverse conditions. In an interview (1987) Deshpande admitted that hers is not "the strident and militant kind of feminism which sees the male as the cause of all troubles." Rather her novels deal with the psychic turmoil of women within the limiting and restricting confines of domesticity. Her heroines are not, like the women of Anita Desai, neurotic and hysterical-a Maya or a Monisha ever ready to face the "ferocious assaults of existence, as Desai (1979) herself told an interviewer. Deshpande does not make her women characters stronger than they actually are in their real life. She told her interviewer that her "characters take their own ways" and that her "writing has to do with women as they are." Woman as presented in her novels is a partial being, and is in need of someone to shelter her, be it her father, brother or husband. Indu, the protagonist in Roots and Shadows, says: "This is my real sorrow that I can never be complete in myself." Bogged down by existential insecurity and uncertainty, women in her novels are in quest of refuge, which in Roots and Shadows is portrayed through the image of the house. Roots and Shadow explores the inner self of Indu, who symbolises the New Woman who is educated and who lives in close association with society, brushing aside all its narrow conventions. She is free to talk on anything she likes and is also free to think of her own. Married to Jayant, Indu freely moves with Naren and uses such words as "kiss," "rape," "deflowered," "or- gasm" and so on in her conversation with him.

Through the character of Indu, Deshpande has portrayed the inner struggle of an artist to express herself, to discover her real self through her inner and instinctive potential for creative writing. Indu wants to bid adieu to her monotonous service but her husband, Jayant, does not approve of this idea. He is a barrier her feminine urge for self-expression since he believes that a person like Indu can do nothing against the whole system by wielding her pen:What can one person do against the whole system. No point making a spectacle of yourself with futile gestures. We need the money, don't we? Don't forget, we have a long way to go.The temperaments of the husband and the wife are diametrically opposite to each other. One is sympathetic to the ills of the society, the 'system, whereas the other is nonchalant. One is a writer in quest of an artistic selfhood while the other is a philistine in

Area
International Multilingual Research Journal

The Nation Builder :
Dr. Babasaheb Ambedkar

Prof. Dinesh Jaronde

धम्माचे दिक्षा दिल्यानंतर एक भिंती उभारी केली होती. पुढील जर बौध्द धम्माच्या आचरणात काही घडवाया तर लोक मान्यतेस यी महाराणी बौध्द धम्म स्वीकार केला त्यावेळच्यांची ही भिंती आज धम्मदाल बौध्द अनुयायाच्या वर्तनातून दिसून येते. आजच्या काही बौध्दांची स्थिती वडाच्या झाडाला चिकटलेल्या वटवाघळासारखी दिसून येत आहे. घरात हिंदू देवी देवतांचे फोटो, व देव्हारे आहेत. देवी देवतांना नवस करण्याचे प्रमाण वाढलेले दिसून येत आहे. हिंदूचे व्रत-उपवास मोठ्या प्रमाणात साजरे केले जात आहेत.

या अवडंबरापासून बौध्द अनुयायाना परावृत्त करण्याची फार मोठी जबाबदारी बौध्द, भंते व क्रियाशील बौध्द अनुयायावर येऊन पडलेली आहे असे दिसून येते.

संदर्भ :-

१. https://mr.wikipedia.org
२. https://www.loksatta.com
३. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर - विकिपीडिया
४. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांची निवडक भाषणे - डॉ.के.जी.जाधव- डायमंड प्रकाशन मिळ
५. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर चरित्र- धनंजय कीर
६. मानवतेचे शिल्पकार धम्मचक्र प्रवर्तन दिन सुवर्ण जयंती विशेषांक - २००६

□□□

28

आंबेडकरवाद आणि दलित विद्रोही कविता

प्रा. गोपाल ढोले
डॉ. गोपाळराव खेडकर महाविद्यालय, गाडेगाव (तेल्हारा)

स्वातंत्र्योत्तर काळात मराठी साहित्याच्या कक्षा दलित साहित्याने रुंदावल्यात, विस्तारीत झाल्यात. ज्या दलित साहित्याने आपला ठसा आणि प्रभाव सिद्ध केला, त्या साहित्याची ज्वालामुखी, प्रश्नांकित, चैतन्यमय आणि परिवर्तनवादी अशी ओळख प्रथमतः व झाली ती काव्य या वाङ्मयीन प्रकारामुळेच. यामुळेच मराठी कवितेला लाभलेली अपूर्व देणगी म्हणजे आंबेडकरविचार होय. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांपासून प्रेरणा घेतलेल्या कवींनी अत्यंत महत्त्वपूर्ण भूमिका पार पाडलेली आहे. आंबेडकरविचारातून प्रेरणा घेतलेल्या कवितेचे अंतरंग हे प्रामुख्याने दुहेरी स्वरूपाचे म्हणजेच विद्रोही आणि प्रबोधक असे आहे. दलित साहित्यातील काव्य हा वाङ्मयीन प्रकार अतिशय प्रभावी आणि समतोल असल्याचे स्पष्ट जाणवते. तसेच आंबेडकरवाद कसा पद्धतीने समजून होतो हे समजून घेण्यास कविता हा वाङ्मयीन प्रकार अधिक आधारभूत ठरतो. कारण कथाने आणि घटनांपेक्षा कवितेला अधिक भान आहे. त्याप्रमाणात दलित साहित्यातील कोणताही वाङ्मयीन प्रकार प्रभावित करणारा ठरलेला नाही. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांपासून प्रेरणा घेतलेल्या विद्रोही कवितेने मराठी कवितेला सर्वसमावेशकता आणि सार्वत्रिकता यांच्या अगदी निकट आणून सोडले आहे.

विशिष्ट अशी सामाजिक पार्श्वभूमी लाभलेली आणि सामाजिक बांधिलकीच्या उद्गारातून अस्तित्वात आलेली कविता म्हणून विद्रोही कवितेने आपली ओळख सिद्ध केली. बौद्धधम्म स्वीकारातून प्राप्त झालेल्या सांस्कृतिक वारसा या कवितेला प्राप्त झालेला असल्याने प्रस्थापित कवितेचे मानदंड मापदंड प्रमाण मानणाऱ्या समीक्षकांनी आणि टीकाकारांनी सुरुवातीला विद्रोहीचे महत्त्वाचे मानले नाही कारण विद्रोही कवितेची रचना, आकृतिबंध आणि शिल्पातून व्यक्त होणारा आशय, मुद्रा, प्रतिमा आणि प्रतीकांची योजना समजून घेणे. पारंपरिक पद्धतीने मूल्यमापनाचे मापदंड महत्त्वपूर्ण मानणाऱ्या समीक्षकांना आणि साहित्यिकांना अवघड जात होते. संपूर्णतया स्वातंत्र्योत्तर पर्यायाच्या आणि येनकेन

Peer Reviewed Referred and
UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

An International Multidisciplinary
Quarterly Research Journal

AJANTA

Volume - VII, Issue - IV, October - December - 2018
ISSN 2277 - 5730
Impact Factor - 5.5 (www.sjifactor.com)

MARATHI PART - I

[illegible] Prakashan

VOLUME - VII, ISSUE - IV - OCTOBER - DECEMBER - 2018
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

५. तुकडोजी महाराज आणि राष्ट्रवाद

प्रा. डॉ. [illegible]
[illegible] व वाणिज्य महाविद्यालय, [illegible], ता. [illegible], जि. [illegible].

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज हे महाराष्ट्रातील संतपरंपरेचा वारसा चालविणारे आधुनिक काळातील संत होते. त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वात आध्यात्मिक व राष्ट्रीय असे दोन्ही पैलू एकवटले होते. एका विशाल आणि निकोप अशा ग्रामीण भारताचे स्वप्नातील चित्र त्यांच्या डोळ्यासमोर होते. मूलतः त्यांची भूमिका लोकशिक्षकाची होती. या भूमिकेतूनच त्यांचा 'ग्रामगीता' हा ग्रंथ उदयास आला. तो त्यांच्या साऱ्या जीवनाचे प्रतिबिंबित करणारा आहे. भारतातील बहुसंख्य जनता ही खेड्यातच राहते. त्यांच्या अभावामुळे संपूर्ण देशाचे शोषण होत असते. परंतु या खेड्यांकडे राज्यकर्त्यांचे दुर्लक्ष झालेले असते. ही जनता सुधारावी, अज्ञान, दारिद्र्य, अंधश्रद्धा या दोषांपासून मुक्त व्हावी, याकरिता 'ग्रामगीता' या ग्रंथाचा प्रपंच त्यांनी केला. सामान्य जनतेला स्वतःचा उद्धार स्वतःच करण्यासाठी प्रवृत्त करावे या उद्देशाने या ग्रंथाची निर्मिती त्यांनी केली. या ग्रंथातून ते आपला अनुभव व विचार स्वतंत्रपणे मांडीत असले तरी ते गुरू व शास्त्र यांना अनुसरूनच त्यांनी मांडले आहेत. या ग्रंथाच्या निर्मितीकाळी त्यांच्या डोळ्यासमोर प्रामुख्याने ग्रामीण जनताच असली तरी तो ग्रंथ एकूण मानवी जीवनाचे कल्याण लक्षात घेऊनच लिहिला आहे. यामुळे स्थल-काल आणि व्यक्तिविशेषणाची बंधने पार करून त्यातील आशय अखिल मानवजातीच्या उद्धाराकरिता उपयुक्त असा ठरला आहे.

ग्रामगीतेशिवाय तुकडोजी महाराजांनी लिहिलेल्या विपुल भजनांमधून राष्ट्रीय, सामाजिक आणि आध्यात्मिक स्वरूपाचा आशय प्रकट झाला आहे. पारतंत्र्याविषयीची चीड, ईश्वररूपी जनता जनार्दनाला स्वातंत्र्य मिळविण्यासंबंधी केलेले आवाहन, त्याकरिता केलेले विभूतिपूजन, भारताच्या प्राचीन उज्ज्वल परंपरेचे जनसमुदायाला करून दिलेले स्मरण इत्यादी विषय या रचनांमधून उत्कटपणे प्रकट झालेले आहेत. समकालीन स्थितीगतीशी त्यांचा एकदम संपर्क असल्यामुळे लोकशिक्षणाच्या निमित्ताने धार्मिक विषयांवर, वर्तमानावर आपल्या अभंगातून त्यांनी कठोरपणे टीका केली. महाराजांच्या सर्वच विचारांना ईश्वरी प्रेरणेचे अधिष्ठान लाभले आहे. त्यांच्या भक्तीपर रचना आणि यामागील ईश्वरी अधिष्ठानावर उभारलेले इतर विचार प्रकट करणारे त्यांचे अभंग त्यांना लाभलेल्या लोकप्रिय चालींमुळे जनसामान्यांमध्ये अतिशय अतिशय वेगाने प्रसार पावले.[1]

सहजता, सुबोधता व सुसंबद्धता यांचा संगम तुकडोजी महाराजांच्या एकूण साहित्यात आहे. त्यांची शैली अत्यंत प्रासादिक, परखडपणे आणि रोखठोक आहे. विचारातील व्यवस्थितपणा व सुसंगती या वैशिष्ट्यांमुळे त्यांची अभिव्यक्ती स्पष्ट झाली आहे. तुकडोजी महाराजांच्या काव्यातील कितीतरी ओळींना बहुजनसमाजाच्या जीवनात सुभाषितांचे मोल प्राप्त झाले आहे. त्यांच्या शैलीला वक्तृत्वाची धार आहे. परंतु हे वक्तृत्व पांडित्यप्रदर्शनाच्या हव्यासातून आले नाही, तर लोककल्याणाच्या व्यापक भूमिकेतून आकारास आले आहे.

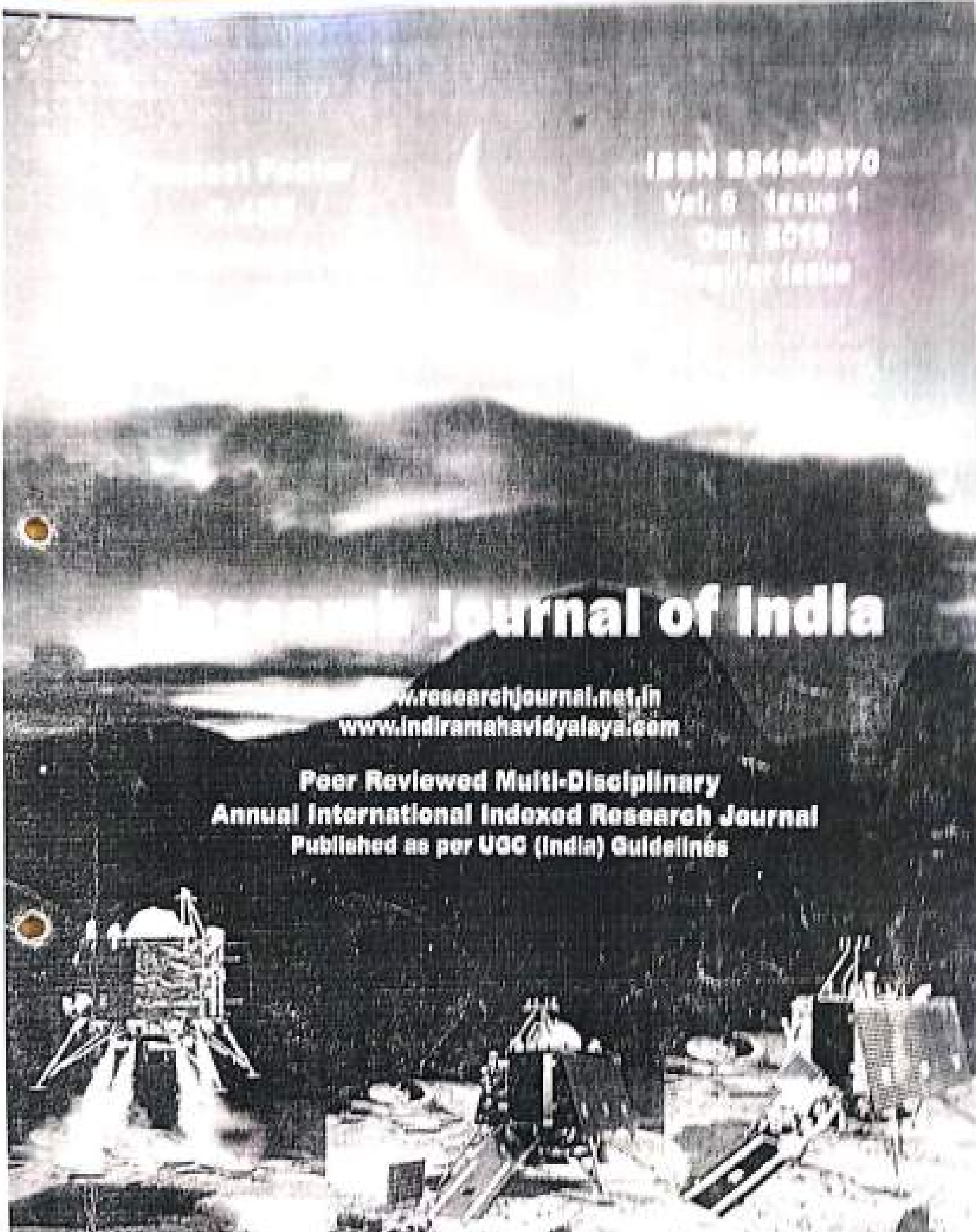

ISSN [illegible]
Vol. [illegible] Issue 1

Research Journal of India

www.researchjournal.net.in
www.indiramahavidyalaya.com

Peer Reviewed Multi-Disciplinary
Annual International Indexed Research Journal
Published as per UGC (India) Guidelines

DBMRC

महानुभावीय श्रीकृष्णचरित्र

डॉ. गोपाल ढोले
कला व वाणिज्य महाविद्यालय, जळका
ता. वरूड, जि. अमरावती, महाराष्ट्र (India)
भ्रमणध्वनी ९५६१४६५८२४

प्रस्तावना :

पंचकृष्णातील पहिला अवतार श्रीकृष्ण चक्रवर्ती श्रीचक्रधरांनी श्रीकृष्णाच्या ४७ लीळा सांगितलेल्या असून त्या म्हाइंभटांनी संकलीत केलेल्या आहेत. या ४७ लीळा हस्तलिखित स्वरूपात प्रा. सुरेश डोळके यांच्याकडे होत्या. याच ४७ लीळांचे विस्तारलेले रूप ज्यामध्ये आहे अशी श्रीकृष्णचरित्राची एक पोथी ऋद्धिपूर येथे महंत गोपीराज महानुभाव यांना उपलब्ध झाली आहे. आणि ती 'श्रीचक्रधर निरूपित श्रीकृष्ण चरित्र' या नावाने मुंबईच्या मराठी संशोधन मंडळाने प्रसिद्ध केली आहे.[1] श्रीकृष्णचरित्राचे तीन भिन्न पाठ आहेत. त्यापैकी १. पिढी पाठ २. तळेगावकर ३. वाइंदेशकर पाठ. पैकी पहिले दोन अपूर्ण असून तिसरा पूर्ण आहे. तसेच पिढीपाठ आकाराने सर्वात लहान असून त्यात सुमारे ४८ लीळा आहेत. त्या मानाने इतर पाठ विस्तृत असून त्यापैकी तळेगावकर पाठात ८२, तर वाइंदेशकर पाठात १०९ लीळा आहेत. वाइंदेशकराने लिहितेवेळी थोडे फेरफार असे. उदा. 'सूत्रपाठाची' नुत्यातील सुमारे साडेबाराशे वचने त्यांनी याच इकासपर्यंत वाढविली आहेत. या तीन पाठांपैकी पहिला जो पिढी–पाठ त्याच्या लेखक म्हाइंभट असण्याची शक्यता पुष्कळ आहे. डॉ. पारखे यांच्या मते तळेगावकर–पाठाचा, म्हणजे मोठ्या 'श्रीकृष्णचरित्रा'चा लेखक दत्तात्रेय तळेगावकर असून त्याचा रचनाकाळ हे शके १२३१ च्या पूर्वीचा मानतात.[2] त्यांचे हे म्हणणे म. आद्यश्य मुरलीधरशास्त्री[3] यांनी सप्रमाण खोडून काढले असून त्यांच्या मते 'श्रीकृष्णचरित्राचा' मूळ लेखक म्हाइंभटच आहे. इतकेच की त्याचा समावेश 'लीळाचरित्रात' झालेला असल्यामुळे ते म्हाइंभटाच्या नावावर स्वतंत्रपणे उल्लेखिले जात नाही. पण ते त्यानेच लिहिलेले आहे याला 'इतिहास प्रकरण' व 'चरित्रआवाव' यातून दुजोरा मिळतो.

विषय विवेचन :

'श्रीकृष्णचरित्रा'च्या वर उल्लेखिलेल्या तिन्ही पाठांची तौलनिक पाहणी करून म. मुरलीधरशास्त्री यांनी त्याच्या पिढीपाठाचे कर्तृत्व म्हाइंभटाकडे दिले आहे. या पाठाचे मूळ वरील तीन भिन्न पाठात आहे. पिढीपाठ मुळचा व इतर दोन पाठ मागाहून त्यात भर घालून निर्माण झालेले ही भूमिका एकदा मान्य केली की मग डॉ. पारखे व म. मुरलीधरशास्त्री या दोघांच्याही म्हणण्यातील तथ्य दिसू लागते ते असे की मूळ लेखक म्हाइंभट व तळेगावकर आणि वाइंदेशकर हे त्याचे वृद्धिकार किंवा वाढवणारे आहेत. या संदर्भात डॉ. कोलते[4] म्हणतात की 'श्रीकृष्ण व दत्तात्रेय यांच्या अनुक्रमे ६६ व ६० लीळा स्वतंत्रपणे लिहिलेल्या असून त्यांना श्रीकृष्णचरित्र व श्रीदत्तात्रेयचरित्र अशी नावे आहेत. [illegible] त्या [illegible] या लीळा [illegible] सांगितल्या [illegible] नागदेवांनी त्या म्हाइंभटास सांगितल्या व त्याने त्या लिहून घेतल्या ....' 'लीळाचरित्र' आणि 'श्रीऋद्धिपूरचरित्र' [illegible] काळात श्रीकृष्णचरित्राची रचना झाली होती असे [illegible] 'आचारस्थळ' [illegible] उदाहरण [illegible] "[illegible] पाठ [illegible] [illegible] आणिकही [illegible] [illegible] एकनाथी पूर्वीचरित्रे [illegible] (श्री लीळाचरित्र) [illegible] ऋद्धिपूरचरित्र [illegible] [illegible] 'कृष्णचरित्र' म्हणजे श्रीकृष्णचरित्र [illegible] पिढीपाठाचे [illegible] श्रीकृष्णचरित्र [illegible] ते म्हाइंभटांनी संकलित केले असण्याची शक्यता पुष्कळच आहे. कारण [illegible] [illegible] 'श्रीकृष्णचरित्रा'च्या या पिढीपाठाचे कर्तृत्व [illegible] [illegible] म्हाइंभटाकडेच [illegible] [illegible] त्याचे स्वरूप [illegible] [illegible]

वाइंदेशकर पाठाची [illegible] [illegible] [illegible]
आहे. याचे मूळ [illegible] [illegible]

Peer Reviewed Refered
and UGC Listed Journal

An International Multidisciplinary
Quarterly Research Journal

AJANTA

Volume-VIII, Issue-I
January - March - 2019
Marathi Part - II

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

Ajanta Prakashan

VOLUME - VIII, ISSUE - I - JANUARY - MARCH - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

१८. नागरीकरणाचा शेती आणि ग्रामसंस्कृतीवरील परिणाम

प्रा. डॉ. गोपाल [illegible]
कला व वाणिज्य महाविद्यालय, जरूड, ता. वरुड, जि. अमरावती.

१९६० नंतर महाराष्ट्राच्या शेतीचे रूप पालटू लागले आणि त्यामुळे ग्रामसंस्कृतीतही परिवर्तन होऊ लागले पहिल्या आणि दुसऱ्या पंचवार्षिक योजनेत शेती विकासावर भर देण्यात आला. सिंचन योजनेद्वारे निर्माण झालेले पाण्याचे नवे साठे, जमीनसुधारणा, पडीक नवीन लागवडीखाली आणण्याचे प्रयत्न, आलेली यंत्रे, नवी अवजारे, नवनवी खते, नवी औषधे, शहरात त्यांचा जनतेही स्वीकार यांच्यामुळे शेतीचे स्वरूपच बदलून गेले. नव्या शेतीची नवी शैली निर्माण झाली. ग्रामसंस्कृतीवर तिचा [illegible] स्वरूपाचा परिणाम झाला.

शेतीला आणि खेड्याला नवे रूप प्राप्त होऊ लागले त्याला कारणे आहेत. महाराष्ट्रात धरणे आली, धरणे, कालवे, पाटबंधारे योजनाद्वारा पाणी आले ते उपसण्यासाठी नवी साधने आली. सर्व खेडी, तालुके, जिल्हे, शहरे जोडणारे रस्ते आणि दळणवळणाची वेगवान साधने आलीत. त्याचा परिणाम शेतीवर जसा झाला तसा खेड्याचे अंतरंग पालटण्यासाठी झाला. या नव्या काळात अर्थव्यवहार गतिमान झाला. नव्या उद्योगधंद्यांचे व्यापारी दळणवळण खेड्याशी सुरू झाले. ग्रामीण राजकारणामुळे, ग्रामीण नवशिक्षणामुळे, पैसा येऊ लागल्यामुळे शहरांशी ग्रामीण माणसांचा संपर्क वाढला. तो शहरातील माणसांच्या संपर्कात घनिष्ठ येऊ लागला. शहरी राहणीमान, घरे, शहरी कुटुंबे, शहरी पोशाख, शहरी रीतिरिवाज, शहरी खाद्यपदार्थ दिसू लागले. आपणही त्यांच्यासारखे असावे सर्व सर्व तसेच व्हावे असे खेड्यातील माणसाला वाटू लागले. त्यामुळे शहराचे आकर्षण वाढले आणि खेडी बकाल झाली.

किटकनाशके आणि रासायनिक खतांचा शेतीवर मोठ्या प्रमाणात वापर होऊ लागल्यामुळे ओली जनावरांची शेतीवरची संख्या खूपच कमी झाली. त्यांचे गोठे पूर्वी निरनिराळ्या रंगाच्या, वयाच्या, वृत्तीच्या जनावरांनी भरलेले दिसत. ते भरलेले गोठे शेतीचे [illegible] केवळ वाटत. पण ते हळूहळू ओस पडू लागले. हे गोठे पूर्वी सौंदर्यस्थानाचे जणू आकर्षणाचे होते. [illegible], खळ्यावर आलेले गव्हाचे, गुरांना चारा, भुईमुगाच्या पाला कडबा, [illegible], उसाचे वाढे, कापसाच्या कांड्या इत्यादी शेतकऱ्यांना मिळणाऱ्या [illegible] वस्तू जनावरांना चारा खाद्य म्हणून घाला असत. त्यावर ती जगत आणि कष्ट करत असत. त्यातूनच शेणखत तयार होत असे. उत्तम पिके येण्यासाठी ते फार चांगले होते. फुकट मिळणारे ते खत गोठ्याच्या बरोबर गेले आणि मातीला निकस करणारी खतांनी रासायनिक खते आली. त्यामुळे रान निःसत्त्व होऊ लागले. नैसर्गिक जीवनचक्रापासून शेती दूर जाऊ लागली.

गावाच्या गावात आता ट्रॅक्टर, मळणी यंत्र, मोटार - सायकली, गाड्या लोखंडी सामान दिसू लागले. विविध प्रकारचे [illegible] मोठा [illegible] मोठा चालणाऱ्या [illegible] ओस पडू लागल्या. विहिरीत [illegible] मोटरपंपांच्या [illegible] [illegible]. [illegible] विहिरी आणि [illegible]

41) Demonetization and Agricultural sector
Dr. Rajesh P. Kamble, Bramhpuri ||157

42) Science Education and Research in India
Prof. Balasaheb R. Deshmukh, Maregaon ||160

43) मानवी हक्क आणि स्त्री
सहा.प्रा. कु. रुपाली एस. कापसे, जि. यवतमाळ ||164

44) जागतिकीकरणात ग्रामीण व्यवस्थेत झालेले परिवर्तन - एक अभ्यास
प्रा. डॉ. रमेश बी. जाधव ||168

45) संत: विश्वसंदेश-विश्वकार्य
डॉ. सिपाली प्रा. गायके ||171

46) जागतिकीकरण आणि मराठी ग्रामीण कविता
प्रा. गोपाल ढोले ||175

47) भारतीय राजकीय व्यवस्था आणि जागतिकीकरण
प्रा. रजनी बोबडे ||179

48) भारतीय साहित्यातील स्त्रियांचे महत्त्व
प्रा.डॉ.आशालता आसुटकर ||183

49) Indian scenario on crypto currency
Prof. Dr. Aruna R. Chudasama ||186

https://sites.google.com/site/vidyawartajournal | http://www.vidyawarta.blogspot.com

46

जागतिकीकरण आणि मराठी ग्रामीण कविता

प्रा. गोपाल डोले
डॉ. गोपाळराव खेडकर महाविद्यालय, गाडेगाव (तेल्हारा)

==========***********========

'जागतिकीकरण' या संकल्पनेचा उदय सामान्यपणे १९९१ नंतर झाला. या जागतिकीकरणाचे काही दृश्य परिणाम मागील दोन अडीच दशकात आपल्यासमोर आहेत. जागतिकीकरणाच्या संकल्पनेत जगातील सर्व देश जवळ एकत्र करून 'एक जग - एक देश' निर्माण करणे अपेक्षित नसून जगातील सर्व देश जागतिक भांडवलशाही अर्थव्यवस्थेशी जोडणे अपेक्षित आहे. आपण ज्या खाजगीकरण, उदारीकरण यांसारख्या बाबींची चर्चा करतो त्या त्याचाच भाग आहेत. भांडवलाचा मुक्त संचार घडवून आणणे, हा त्यामागील मूळ उद्देश असल्याने अल्पशा व छोटी मोठी बाजारपेठ असणाऱ्या देशांचे दरवाजे १९९१ नंतर बहुराष्ट्रीय कंपन्यांसाठी उघडले गेले तर दुसऱ्या बाजूने जागतिक बँकेच्या मार्गदर्शक सूचना व गॅट करारानुसार क्रमाक्रमाने खते, रॉकेल, पेट्रोल, अन्नधान्य शेतीवर दिले जाणारे अनुदान कमी करण्यात आली. सार्वजनिक उद्योगातील गुंतवणूक कमी करून सेवा व उद्योगक्षेत्राचे 'खाजगीकरण' सुरू झाले. वीज, रस्ते, धरणे, दूरध्वनी व सार्वजनिक उद्योगांचे समभाग विक्रीस काढले. दिल्ली, मुंबई विमानतळांचे झालेले खाजगीकरण इ. यावरून त्यातून घडल्या.[१] जागतिकीकरणामुळे जग एकात्म बनत आहे. तंत्रज्ञानाची वाढ व विस्तार यामुळे अशा एकात्मतेला गती मिळालेली आहे. जागतिकीकरणामुळे जागतिक उत्पादन आणि निर्यात मोठ्या प्रमाणात वाढली आहे. परंतु धन हे धनवानाकडे अधिक आकर्षित होत असल्याने ही वाढ प्रचंड प्रमाणात श्रीमंत राष्ट्रांचीच झाली आहे.[२]

जागतिकीकरणानंतर दारिद्र्य-बेकारी वाढली. नागरी भागातील समस्या तीव्र झाल्या. शहरांना सूज आली व दुसऱ्या बाजूने खेडी ओस व भकास होऊ लागली. शहरी सोई-सुविधा, मोबाईल, संगणक, केबल टी.व्ही., डी.टी.एच. द्वारे विविध चित्र वाहिन्या इ. सर्व खेड्यापर्यंत पोहचले असले तरी 'आर्थिक सुबत्ता' हा जो जागतिकीकरणाचा परिणाम सांगितला जातो तो खेड्यापर्यंत पोहोचला नाही.[३] उलट त्यामुळेच सर्वसामान्य शेतकऱ्यांना शेती करणे व जगणे अवघड होऊ लागले. त्याचाच परिणाम म्हणजे इतिहासकाळात कधीही न झालेल्या शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांचे प्रमाण गेल्या दोन दशकात प्रचंड प्रमाणात वाढले आहे. आर्थिक संकटामुळे एकूण ग्रामीण समाज अगतिक व अस्थिर झाला आहे. दिवसभर शेतात कष्ट करण्यापेक्षा तेवढीच मजूरी एखाद्या ढाब्यावर मिळत असेल तर कष्ट करणारा माणूस शेतावर जात नाही. तो ढाब्यावर निवांत बसून एखाद्या हॉटेलचे काम करणे पसंत करतो. एकूणच मूल्य ऱ्हास झालेले, फलहीन, अस्थिर ग्रामीण जीवन आज आपल्यासमोर आहे. त्याचे प्रतिबिंब आजच्या ग्रामीण साहित्यात उमटले आहे. अशा रीतीने जागतिकीकरणाने आज आर्थिक, राजकीय आणि सांस्कृतिक क्षेत्रे व्यापली आहेत. या निमित्ताने विकसित देशांचे आक्रमण होत आहे. जागतिकीकरण म्हणजे वस्तु, सेवा व आंतरराष्ट्रीय भांडवल प्रवाह अनिर्बंध व प्रसरण पावणारे तंत्रज्ञान त्यांचे वाढते प्रमाण यातून निर्माण होणाऱ्या सहाय्याने जगातील देशांचे परस्पर वाढते परस्परावलंबित्व होय.[४]

खाजगीकरण, उदारीकरण आणि जागतिकीकरण यामुळे दोन प्रवाह समाजात निर्माण झाले. इष्ट व अनिष्ट वास्तविक पाहता जागतिकीकरणाचा केंद्रबिंदू आर्थिक आहे पण त्याचा परिणाम सामाजिक, सांस्कृतिक, राजकीय आणि शैक्षणिक क्षेत्रावर मोठ्या प्रमाणात झालेला दिसतो. जागतिकीकरणाच्या रेट्यामुळे ग्रामीण साहित्याची वाट अंधुक बनत चालली आहे. जागतिकीकरणाच्या संदर्भात काही ग्रामीण साहित्याची वाटचाल संभ्रमित अवस्थेत आहे. १९९१ साली खुली अर्थव्यवस्था आली. आपल्या देशाला गॅट करार, डंकेल करार, नाणेनिधी, जागतिक बँक, डब्ल्यू. टी. ओ. हे शब्द नवे वाटू लागले. १९९५ ते २००० पर्यंत शहरापासून ते खेड्यापर्यंत सगळेच लोक या शब्दांना सरावले. आज तर याचे पडसाद ग्रामीण साहित्यावर आणि संस्कृतीवर झाले आहे की, ग्रामीण साहित्यातून त्याचा विरोध आपल्याला अनेक लेखकांच्या पुस्तकातून पहायला मिळतो.[५] आज आपण जो प्रगत दिसणारा विकास पाहत असलो तरी ग्रामीण जीवनाला भकास करणारा हा जागतिकीकरणाचा चेहरा आहे. यामुळे खेड्यांचे शहरीकरण होऊन खेडी ओसाड दिसत आहेत. या भकासपणा

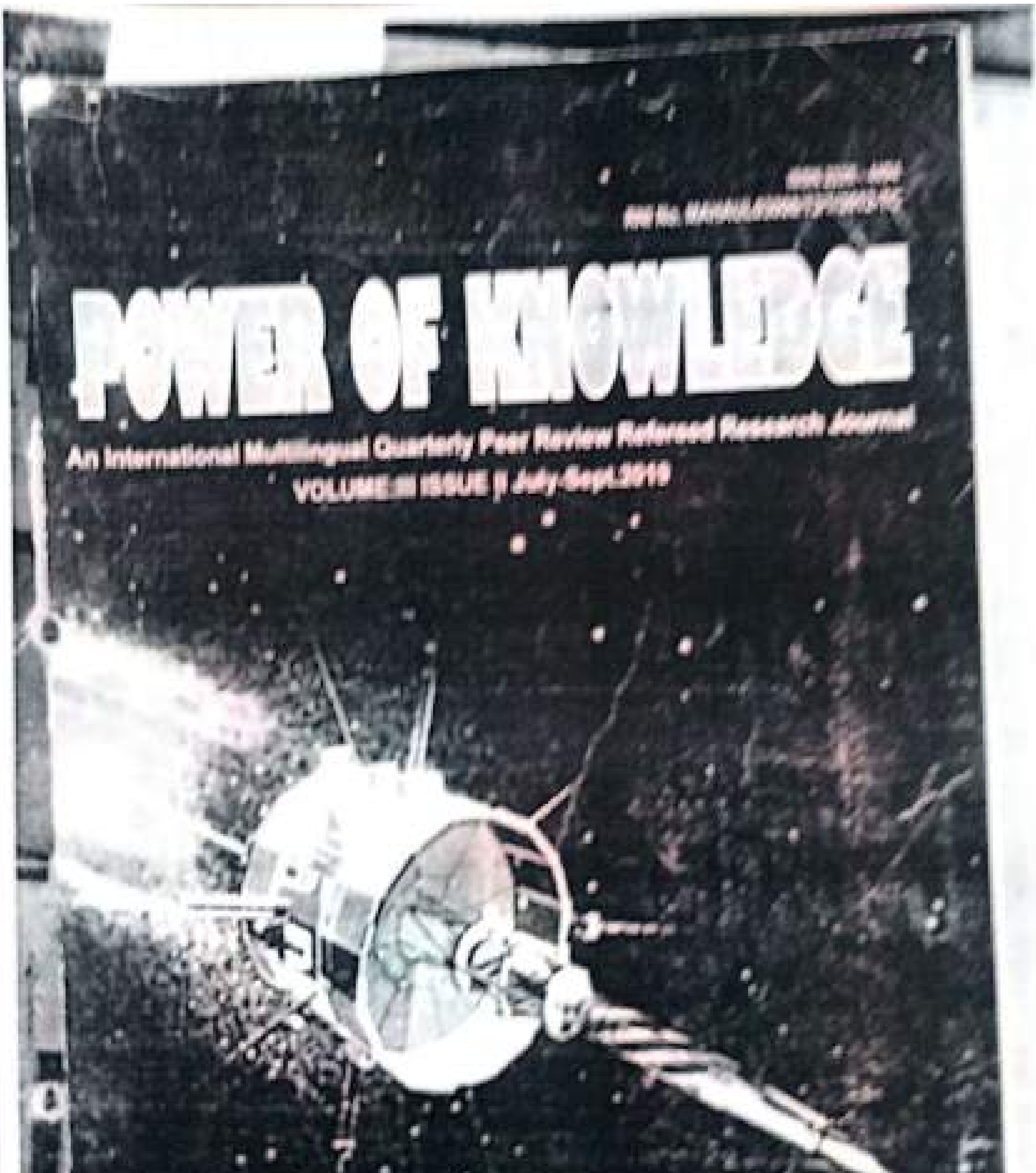
POWER OF KNOWLEDGE
An International Multilingual Quarterly Peer Review Refereed Research Journal
VOLUME:III ISSUE I July-Sept.2019
ARTS | COMMERCE | SCIENCE | AGRICULTURE | EDUCATION | MANAGEMENT | MEDICAL |
ENGINEERING & IT | LAW | SOCIAL SCIENCES | PHYSICAL EDUCATION | JOURNALISM | PHARMACY
Editor
Dr. Sarkate Sadashiv

वारकरी संप्रदायातील फड : स्वरूप व कार्य

प्रा. डॉ. गोपाल हांसे
डॉ. गो. खं. महाविद्यालय, गाडेगाव (नंदुरबार)

मराठी संस्कृतीचे चार महत्त्वाचे घटक म्हणजे मराठ्यांचे चार फड होत. भजन-कीर्तनाचा फड. या फडामध्ये संस्कृतीच्या आत्मिक आणि नैतिक बाजूची जोपासना केली जाते. गावामध्ये चावडी किंवा कचेरी यालासुद्धा फड म्हणण्याची प्रथा होती. येथे राजकीय आणि आर्थिक बाबींचा विचार व सांभाळ होत होता. शारीरिक बळाची जोपासना करणारा जो कुस्त्यांचा आखाडा त्याला सुद्धा फड म्हणतात. शेवटी तमाशाच्या संचाला सुद्धा फड म्हणतात. येथे माणसाचे मनोरंजन करून त्याला प्रफुल्लीत ठेवण्याचे कार्य होत असे; मराठी संस्कृतीच्या या चारही सामूहिक अंगांना 'फड' या नावानेच ओळखले जाई. मराठी संस्कृतीचे आधारस्तंभ असणारे हे फड महत्त्वाचे कार्य करीत होते. अर्थकारण, कलाकारण आणि रणकारण यांचे नियमन आणि नियंत्रण करणारा, आध्यात्मिक नैतिक चिकित्सा करणारा भजनकीर्तनाचा फड जेव्हा क्षीण झाला तेव्हापासून मराठी सत्तेला उतरती कळा लागली. वास्तविक अठराव्या शतकात मराठ्यांनी उत्तर आणि पूर्व हिंदुस्थानात हातपाय पसरले. तेव्हा त्यांची अर्थ, कला, बळ या तिन्ही क्षेत्रात भरभराट झाली; परंतु आध्यात्मिक-नैतिक क्षेत्रात प्रगती होण्याऐवजी उलट ते मागे पडले. याची जबाबदारी काही प्रमाणात वारकऱ्यांवर येते. त्याकाळी वारकऱ्यांनी समाजसमीक्षेचे काम झटकून टाकून केवळ आध्यात्मिक व्यवहारावर लक्ष सीमित केले.

वारकरी फडाची संकल्पना

वारकरी संप्रदायामध्ये आपल्या संप्रदायाचा प्रचार व प्रसार करण्यासाठी वारकऱ्यांनी फडांची स्थापना केली. संत नामदेव हे वारकऱ्यांचे आद्य फडकरी आहेत. तुकारामांनी सुद्धा फडाची स्थापना केली होती. अर्थात 'फड' म्हणजे 'मठ' नव्हेत. ती एक अनौपचारिक संस्था आहे. ''फड म्हणजे वारकरी प्रमुख व त्यांच्या शिष्यमंडळींचा संघटित समुदाय''. सदानंद मोरे यांच्या मते, ''नियमितपणे एकत्र येणाऱ्या वारकऱ्यांच्या समुदायाला फड म्हणण्याची पद्धत आहे.''[2] फडाची संकल्पना काही संशोधकाच्या मते पुढील प्रमाणे सांगता येते.

(अ) प्रा. शं. वा. दांडेकर - ''फड म्हणजे एका महंताच्या शिष्य मंडळींचा मोठा समुदाय. दिंडी हे लहान भजनी समूहाचे नाव आहे.''[3]

(आ) डॉ. गोपाल चेणारे - ''फड म्हणजे एखाद्या महाराजाच्या अनुग्रहित शिष्यांचा समुदाय. मठ म्हणजे ज्या ठिकाणी वारकरी पंथीय जमतात व वारकरी पद्धतीचे आचरण करतात त्या वास्तुला मठ म्हणतात. फडकऱ्यांच्या प्रमुखांना आळंदी पंढरपूर पालखी सोहळ्यात कीर्तन करण्याचा हक्क आहे. मात्र तसा मठाधिपतींना असतोच असे नाही.''[4]

(इ) डॉ. पद्मा रमेश क्षीरसागर - ''फड म्हणजे वारकऱ्यांचा एकत्र असलेला समूह या गट होय. गटागटाने वारकरी पंढरपूरला जातात व एकत्र राहतात. एका आदर्शाने व एका कार्यासाठी भारलेले जे लोक असतात, त्यांना 'फड' असे म्हणतात''[5]

वारकऱ्याने ज्याच्याकडून माळ घेऊन वारी पत्करली असेल तर तो त्याचा शिष्य असून नियमाने वारीस आल्यावर तो त्या फडावर जाऊन कीर्तन, भजन, प्रवचन श्रवण करतो. एका फडामध्ये अनेक दिंड्या असतात. फडाचे नियंत्रण प्रमुखाकडे असून त्याची स्वतःची व त्याच्या अनुज्ञेने त्याच्या शिष्यमंडळींची कीर्तने व प्रवचने होतात. फडावर रात्री भजनाचे जागरही होतात. श्रीनामदेव महाराजाचा, वासकराचा आणि देहूकराचा फड हे प्रमुख फड असून पुढे वेळोवेळी त्यातून अनेक स्वतंत्र फड निर्माण झाले. आज वारकऱ्यांचे अनेक फड निर्माण झाले आहेत. सर्वच फडकरी आपापल्या परीने संप्रदायात कार्य करीत आहेत.

ISSN 2349-5189

LangLit
Latur (MS) India
AIPROAJ

LangLit

An International *Peer-Reviewed* Open Access Journal
www.langlit.org

Vol. 6 Issue 1
August - 2019

Editor-In-Chief
Dr. Prashant Mothe

Indexed : ICI, Google Scholar, Research Gate, Academia.edu, IBI, IIFC, DRJI, The CiteFactor

IMPACT FACTOR – 5.61 LangLit ISSN 2349-5189
An International Peer-Reviewed Open Access Journal

16.	EFFECTIVE VISUALIZATION TO UNFOLD THE MYSTERY OF DETECTIVE STORIES WITH SPECIAL REFERENCE TO TED RICCARDI'S THE CASE OF HODGSON'S GHOST	DR. MEGHA RAMTEKE
17.	OCCUPYING SPACES OF RESISTANCE: THE VISUAL ART OF BAHIA SHEHAB AND RUPI KAUR	EMELIA NORONHA
18.	REVISITING THE CONCEPTS OF DHARMA AND KARMA IN GURCHARAN DAS' 'THE DIFFICULTY OF BEING GOOD: ON THE SUBTLE ART OF DHARMA'	PRINCY MACWAN
19.	SAMUEL TAYLOR COLERIDGE'S KUBLA KHAN : AN ILLUSIONARY DREAM	DR. RAHUL SHRIRAM SUDKE
20.	THE PORTRAYAL OF RACISM IN THE GRAPHIC NOVEL NEW KID	I. STELLA MARY* AND DR. K. RAVICHANDRAN
21.	TOWARDS DEFINING CREATIVE WRITING	DR.TUKARAM RANGRAO HAPGUNDE
22.	FEMINISM: A TRUE ESSENCE OF THE NOVEL "PETALS OF BLOOD" BY NGUGI WA THIONG'O	PRIYAJEETSINH ZALA & MAITRI SHAH
23.	POSTCOLONIAL SCIENCE FICTION: AMITAV GHOSH'S THE CALCUTTA CHROMOSOME	DR. SANDEEP A. KATOLE
24.	WOMAN – GENDER SUBALTERN IN TAPAN KUMAR PRADHAN'S 'KALAHANDI' AND 'KHAAP'S DIKTAT'	DR. SHITALBABU AMBADAS TAYADE
25.	VIRTUAL CLASS: HELPFUL FOR DISTANCE LEARNING STUDY	JITIYA DIPEEKA M.

IMPACT FACTOR – 5.61 LangLit ISSN 2349-5189
An International Peer-Reviewed Open Access Journal

SAMUEL TAYLOR COLERIDGE'S KUBLA KHAN : AN ILLUSIONARY DREAM

DR. RAHUL SHRIRAM SUDKE
Assistant Professor,
Head Dept. of English,
Dr. Gopalrao Khedkar Mahavidyalaya
Gadegaon, Telhara Dist. Akola M. S.

ABSTRACT:

This poem had its origin in a dream. Coleridge had fallen asleep over a book of travels and during his sleep had unconsciously composed a poem of two or three hundred line. On walking, he started writing the poem hastily but he was able to write only fifty- four line because he was interrupted by a visitor. Then the rest of the poem slipped out of his mind and the existing one has remained a fragment. This fragment has gone down with some critics as a poem about the act of poetic creation, about the 'ecstasy of imaginative fulfillment' as a 'positive statement of the potentialities of poetry.

Key Words: Dream, Fragment, Romantic, Fantasy, Lover, Demon And Imagination

Introduction:

The full title of the poem is 'Kubla Khan or a Vision of Dream or A Fragment'. It is a piece of verbal magic, inspired in a dream in 1797 Coleridge had been ill, and drug had been prescribed to make him sleep. Just before he fell asleep he had been reading a book about Kubla Khan. In the poem Coleridge conjures up of two kinds of Paradise, one the 'stately dome and pleasure garden' of Kubla Khan and the Milton Paradise lost, Book IV. Though the poem was written in 1797 it was not published until 1816, when in a preface Coleridge described it as a psychological curiosity.

Kubla Khan is often regarded as an incomplete poem or a fragment of a dream, which belongs to the subconscious realm of human being mind. Coleridge himself gives details regarding the genesis of the poem. As a victim of lifelong neuralgia, Coleridge was an opium addict. In summer of the year 1797, the author then in ill health, had retired to a lonely farm-house between Porolock and Linton, on the Exmoor confines of Somerset and Devonshire. In consequence of a slight indisposition, an anodyne had been prescribed, from the effects of which he fell asleep in his chair at the moment that he was reading the following sentence, or words of the same substance, in "Purchas's Pilgrimage": "Here the Kubla Khan commanded a place to be built and a stately garden thereunto. And thus the ten miles of fertile ground were in closed with a wall"(White, R.J. Lay: 1972:101

Impact Factor-8.575 (SJIF) ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

October-2022

(CCCLXXII) 372

Maharashtra's Contribution to the Indian Freedom Struggle

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Executive Editor
Dr. M.N. Kolpuke
Principal
Maharashtra Mahavidyalaya,
Nilanga Dist. Latur

Editor
Dr. Subhash G. Benjalwar
Head, Department of History,
Maharashtra Mahavidyalaya,
Nilanga Dist. Latur

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

Aadhar International Publication

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

B.Aadhar Peer-Reviewed & Refereed Indexed Multidisciplinary International Research Journal
Impact Factor -(SJIF) -8.575,Issue NO, (CCCLXXII) 372 - C
ISSN : 2278-9308
October, 2022

मराठवाडा मुक्तिसंग्रामात व्याड कॅम्पचे योगदान

प्रा. डॉ. धीरजकुमार नवान
डॉ. गोपाळराव खेडकर महाविद्यालय गाडेगाव तेल्हारा जि. अकोला

लोकशाही आणि जबाबदार राज्यपद्धतीसाठी तसेच स्वतंत्र भारतात सामील होण्यासाठी हैदराबाद स्टेट काँग्रेसने चालविलेली अहिंसक चळवळ दडपून टाकण्यासाठी निजाम सरकारने रझाकार, रोहिले, पठाण, अरब, निजामी गुंड आणि निजामाचे पोलिस व लष्कर यांना मोकळे सोडले. हे लोक गावावर सशस्त्र हल्ले करून लुटमार व जाळपोळ करीत, सत्ताहीन दडपशाही करून नाहीहल्ला गोळीबार व अत्याचार करीत असत. अशा वेळी स्वसंरक्षणासाठी निजामाशी सशस्त्र मार्गाने लढा देणे आवश्यक झाले होते.

याच सुमारास रझाकार संघटनेचा 'सिपेह सालार'^१ व 'इत्तेहादुल मुसलमीन' चा अध्यक्ष कासीम रझवी याने अत्यंत प्रक्षोभक व मुसलमानांना भडकविणारी भाषणे दिली तसेच "स्टेट काँग्रेसची चळवळ चिरडून टाका" अशी चिथावणी दिली. 15 ऑगस्ट 1947 ला निजामाने "आझाद हैदराबाद दिन" साजरा केला. त्यावेळी राज्यात ठिकठिकाणी प्रमुख शहरातून रझाकारांच्या सशस्त्र मिरवणुका निघाल्या. या मिरवणुकांमध्ये "आझाद हैदराबाद पाईंदाबाद", "निजाम चिरायु होवो", " हंस के लिया पाकिस्तान, लडके लेंगे हिंदुस्तान" अशा घोषणा देण्यात आल्या. सर्व मुस्लिम नोकर, अधिकारी आणि रझाकार यांचा उन्माद अवधी सीमेला पोहोचला होता. भारताला स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर भारत- पाकिस्तान फाळणीचा आधार घेऊन मुस्लिम नीतीने हिंदू मुस्लिम द्वेष हेतु पुरस्सर भडकून आणले.^२ कासिम रझवी व निजामाचे जेष्ठ पुत्र यांनी हैद्राबाद संस्थाना बाहेरच्या मुसलमानांना, त्यांचे भारतातील जीवन असुरक्षित असल्यामुळे त्यांनी हैदराबाद संस्थानात येऊन राहावे असे आवाहन केले. त्याप्रमाणे संस्थाना लगतच्या राज्यात आणि अन्य भागातून हजारो मुसलमान "मुहाजरिन"^३ म्हणजेच निर्वासित म्हणून संस्थानात आले व रझाकारांच्या सैन्यात सामील झाले. त्यांनी रझाकारांना साथ देऊन हिंदूंची मालमत्ता लुटून त्यांची घरे आणि जमिनी बळकावल्या.

राजकीय दबाव नीतीने आपण मराठवाडा स्वातंत्र्यलढ्यास सहज चिरडून टाकू, असे निजामाचे मनसुबे होते. त्याप्रमाणे त्याने रझाकारांच्या साह्याने मैदानी जुलमाचे तांडवनृत्य सुरू केले पण सर्वसामान्य जनतेने कशाचीही भीत न बाळगता उलट त्याचा प्रतिकार नेटाने चालू ठेवला. जनता दबत नाही, हे पाहिल्यावर सरकारने गावोगावी कार्यकर्त्यांच्या आणि सामान्य लोकांच्या घरांच्या झडत्या घेऊन त्यांच्याकडील शस्त्रे जप्त केली. अशा असुरक्षित व अस्थिर परिस्थितीत संस्थानात राहून निजामाच्या जुलमी राजवटीविरुद्ध प्रतिकाराची चळवळ अहिंसक मार्गाने चालवणे कठीण झाले होते. यामुळे स्टेट काँग्रेसची चळवळ अहिंसक मार्गाने चालविणे अशक्य आहे. याची जाणिव भूमिगत कार्यकर्त्यांना झाली. तेव्हा निजामाच्या एकतंत्री पोलिस व जुलमी सरकार विरुद्ध आणि सशस्त्र रझाकाराविरुद्ध लढण्यासाठी शस्त्रांची नितांत आवश्यकता असल्याचे "हैद्राबाद स्टेट काँग्रेस कृती समितीं"ला वाटू लागले. कृती समितीने निजामाच्या दडपशाहीविरुद्ध शस्त्रास्त्रांनीशी प्रतिकार करण्याचा निर्णय घेतला व त्याप्रमाणे हैदराबाद संस्थाना बाहेरील सरहद्दीलगत सशस्त्र आंदोलनास सुरुवात केली. या सशस्त्र लढ्यात राज्यातील 21 हजार लोकांनी सहभाग घेतला.^४

(SJIF) Impact Factor - 8.575

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refereed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

September -2022

ISSUE No - 370 (CCCLXX)

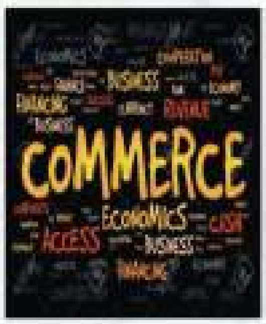

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr.Dinesh W.Nichit
Principal
Sant Gadge Maharaj
Art's Comm,Sci Collage,
Walgaon.Dist. Amravati.

Executive Editor :
Dr.Sanjay J. Kothari
Head, Deptt. of Economics,
G.S.Tompe ArtsComm,Sci Collage
Chandur Bazar Dist. Amravati

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

B.Aadhar' Peer-Reviewed & Refereed Indexed Multidisciplinary International Research Journal
Impact Factor -(SJIF) -8.575, Issue NO, 370 (CCCLXX)
ISSN : 2278-9308
September 2022

मराठवाड्यातील जंगल सत्याग्रह : विशेष संदर्भ हैदराबाद मुक्ती आंदोलन

प्रा. डॉ. धीरजकुमार नजान,
डॉ. गोपाळराव खेडकर महाविद्यालय गाडेगाव तेल्हारा जि. अकोला.

ब्रिटिशांविरुद्ध भारतीय स्वातंत्र्यलढा अंतिम टप्प्यात असतानाच हैदराबाद संस्थानातील मराठवाड्यातील जनतेने निजामाच्या तावडीतून मराठवाड्याला मुक्त करण्यासाठी जे मुक्ती आंदोलन उभे केले त्याच आंदोलनाला मराठवाडा मुक्तीसंग्राम असे म्हणतात. मराठवाड्यातील जनता एकाच वेळी दोन आघाड्यांवर लढा देत होती एक ब्रिटीशांविरुद्ध आणि दुसरे निजामाविरुद्ध.

भारताला स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतरही मराठवाडा निजामाच्या ताब्यात कायम होता, तेव्हा हैदराबाद स्टेट काँग्रेसच्या कृती समितीने राज्यातील जनतेला ऑगस्ट 1947 रोजी सेवाग्रामयाथून जंगल सत्याग्रह करण्याचा आदेश दिला. त्यानुसार जनतेने ऑगस्ट 1947 पासूनच जंगल सत्याग्रह सुरु केला. यामध्ये साग, मोह, ताडी व शिंदीची झाडे तोडण्याचा निर्णय घेण्यात आला. ही झाडे तोडण्यासाठी सरकारची बंदी होती. तसेच तो कायद्यानुसार गुन्हा होता. ताडीची लाखो झाडे राज्यात होती, तसेच अनेक ठिकाणी ताडीचे जंगल होते. तसेच झाडे तोडून जंगल साफ करणे, असे या जंगल सत्याग्रहाचे स्वरूप होते. हा जंगल सत्याग्रह ऑगस्ट 1947 पासून सप्टेंबर 1948 पर्यंत चालू होता. हा हैद्राबाद स्वातंत्र्य संग्रामाचाच एक भाग होता.

अ) जंगल सत्याग्रहाची उद्दिष्टे :

1) राज्यात ताडीच्या झाडांची लागवड करण्यात आली होती तसेच प्रत्येक गावात ताडीची जंगले होती. याच जंगलात मोह व शिंदीची झाडे होती. ही झाडे तोडणे हा कायद्यानुसार गुन्हा समजला जात असे. कारण अशी झाडे तोडण्यास कायद्यानुसार बंदी होती, अशी झाडे तोडून कायदेभंग करणे आणि निजामाच्या आदेशाचे उल्लंघन करणे हा जंगल सत्याग्रहाचा हेतु होता.

2) हैदराबाद राज्य भारतीय संघराज्यात विलीन करणे व निजामाची जुलमी सत्ता उखडून टाकणे.

3) निजामाचे पोलीस आणि रजाकार शिंदी पिऊन त्या धुंदीमध्ये जनतेला व शेतकऱ्यांना विनाकारण मारहाण करीत.

4) ताडी, शिंदी व मोह या झाडांच्या लिलावापोटी निजाम सरकारला अबकारी कराच्या स्वरूपात बराच महसूल मिळत असे. साधारणपणे वर्षाला १,७८,५७,९०४ रुपये महसुलाच्या रूपाने सरकारला मिळत असत हा महसूल बंद व्हावा.१

5) निजामाची सत्ता उलथून टाकण्यासाठी निजाम सरकारवर दडपण आणणे.

6) निजामाचे आर्थिक नुकसान करणे.

7) गोरगरीब सामान्य लोकांना शेतीसाठी जमीन उपलब्ध करून देणे.

8) निजाम सरकारच्या अन्याय अत्याचार आणि दडपशाहीला विरोध करणे.२

ब) जंगल सत्याग्रहात शेतकरी व दलित यांची भूमिका :

'RESEARCH JOURNEY' International E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.625 (2019),
Vol. 7, Issue 4
Peer Reviewed Journal
E-ISSN : 2348-7143
Oct.-Nov.-Dec. 2020

वऱ्हाड प्रांतातील राजकीय स्थित्यंतरे (प्राचीन काळ)

प्रा. डॉ. विजयकुमार बजाज
डॉ. गोपाळराव खेडकर महाविद्यालय,
गाडेगाव (तेल्हारा) जि. अकोला
Email - profdbajaj@gmail.com
मो.नं. ९८७५६३५८८८

इतिहास पूर्व काळ :-

महाराष्ट्रातील महत्त्वपूर्ण समजल्या जाणाऱ्या प्रदेशांमध्ये वऱ्हाड प्रांताचे स्थान महत्त्वपूर्ण आहे. तसेच या प्रांताला फार मोठा प्राचीन इतिहास लाभलेला आहे. इंग्रजांच्या शासन काळात भारताच्या इतिहास व संस्कृतीचे संशोधन सुरू झाले. या संशोधनाचा परिणाम म्हणजे महाराष्ट्र पुरातत्त्वीय संशोधनाची सुरुवात इ.स. १८८५ साली वायने या पुरातत्त्व शास्त्रज्ञाने गोदावरी काठी पैठण जवळील मुंगी या गावात चिलखत हत्याराचा शोध लावल्यापासून महाराष्ट्र-विदर्भात पुरातत्त्वीय संशोधनाला व उत्खननाला सुरुवात झाली.[१]

प्रागैतिहासिक काळाची विभागणी पुराश्मयुग, मध्याश्मयुग, नवाश्मयुग, ताम्रपाषाण युग अशी केली जाते. प्रागैतिहासिक काळाची माहिती देणारे पुरावे, अवशेष महाराष्ट्रात प्रवरा, गोदावरी, मुळा, तापी या नद्यांच्या प्रदेशात[२] विदर्भाच्या नागपूर, चंद्रपूर आणि यवतमाळ जिल्ह्यात सापडली आहेत.[३] यात कुऱ्हाडी, तासण्या, सुऱ्या, कोयते इत्यादींचा समावेश असून, ती बेसाल्ट दगडापैकी डोलेराईटची दिसतात.[४] विदर्भात कौंडिण्यपूर पवनार, टाकळघाट, पांढले, आरणी, नौकुण्ड इत्यादी ठिकाणी झालेल्या उत्खननातून 'बृहदश्मी' संस्कृतीचे पुरावे मिळाले आहेत. विदर्भाच्या पूर्व भागात या संस्कृतीचा जास्त प्रभाव होता. पश्चिम विदर्भात कौंडिण्यपूर येथील उत्खननात या संस्कृतीला (Megalithic Culture) या नावाने ओळखले जाते. या संस्कृतीचा कालखंड इ.स. पूर्व १५०० ते इ. स. पूर्व ३०० गृहीत धरला जातो [५] या संस्कृतीतील लोकांची अंत्यसंस्कार पध्दती वैशिष्ट्यपूर्ण होती. मृत व्यक्तीला दफन केल्यानंतर दफन भूमीच्या चारी बाजूनी मोठे मोठे दगड गोलाकार ठेवले जात असत. त्यांचा व्यास १० ते २० मीटर इतका असे. पधली जागा मृत व्यक्तीचे अवशेष पुरण्यासाठी वापरली जात असे.[६] शिलावर्तुळाच्या मध्यभागी मोठेमोठे शिलापट्ट स्वस्तीकाकार एकमेकांशी जोडून मृताचे अवशेष ठेवलेले आढळले.[७] हा पेट्यात सर्वत्र लोखंडी हत्यारे सापडली आहेत.[८] यावरून असे दिसते की, महापाषाण संस्कृतीचे लोक कुशल लोहार होते [९] या संस्कृतीमधील शिलावर्तुळामध्ये घोड्याची हाडे, अलंकार मिळाले.[१०] या संस्कृतीतील लोकांना घोड्याच्या उपयोगाची माहिती होती असे दिसून येते.

विदर्भाचे आद्य रहिवासी म्हणून या संस्कृतीच्या निर्मात्यांचा उल्लेख करावा लागेल. विदर्भात मानवी वसाहती स्थापून स्थीर जीवनाला सुरुवात याच संस्कृतीच्या लोकांनी केली असावी. विदर्भात या संस्कृतीचे अस्तित्व दर्शविणारी शिलावर्तुळे मोठ्या प्रमाणात सापडली आहेत.

प्राचीन कालखंड :-

विंध्य पर्वत व जंगलातील आदिवासी यांच्या वर मात करून अगस्तीने दक्षिणेत प्रवेश करून वसाहती स्थापन केल्या. [११] म्हणून अगस्ती ऋषी पहिला आर्य होय ज्याने विदर्भात वसाहती केल्या.[१२] विरागी असलेल्या अगस्त ऋषींनी वृध्दापकाळी विदर्भराजकन्या लोपामुद्रांशी विवाह करून विदर्भातील मूळ रहिवाश्यांचे सहकार्य घेतले [१३] अगस्ती ऋषींनी

(SJIF) Impact Factor-7.675 ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

March -2021

ISSUE No- CCLXXVII (277) -D

Impact of COVID-19 on Indin Economy

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
A. S.R.& D. T. Institute Amravati

Executive Editor
Dr. A. N. Gharde
Principal
Arts, Commerce & Science College,Maregaon

Editor
Dr.Santosh Gaikwad
Dept. Of Commerce
Arts, Commerce & Science College,Maregaon

The Journal is indexed in:
Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
Cosmos Impact Factor (CIF)
International Impact Factor Services (IIFS)

Aadhar International Publication

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

मानवाधिकार : सद्यस्थिती

(A Collection of National Level Research paper)

संपादक
डॉ. गोपाल ढोले
प्रा. कृष्णा माहूरे

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती द्वारा संचालित
डॉ. गोपाळराव खेडकर महाविद्यालय, गाडेगाव (तेल्हारा)

अनुक्रमणिका

२९. मानवी अधिकार आणि भारतीय महिलांची स्थिती – प्रा. एच. यू. गेटकर ....
३०. मानवी हक्क व स्थलांतरीत मजुरांच्या मुलांचे शिक्षण – डॉ. के.जी. ढेकणे
राजेंद्र पितांबर चव्हाण ....
३१. भारतीय स्त्री आणि मानवाधिकार – प्रा. व्ही. जी. पठाण, प्रा. जी.वाय वानखडे ..
३२. भारतीय महिलांची स्थिती व मानव अधिकार – प्रा. प्रशांत दि. साखरे............
३३. मानवाधिकाराचे महत्त्व – प्रा. फिरोज एस. खान / प्रा. व्ही. बी. चांदणकर ....
३४. संयुक्त राष्ट्रसंघ आणि मानवी हक्क – सुनिल शिंदे ....
३५. मानव अधिकार व भारतीय स्त्री – प्रा. माधुरी झाडे ....
३६. संयुक्त राष्ट्रसंघ व मानवी अधिकार – प्रा. पी. एस. लोखंडे ....
३७. मानवी हक्क व भारतीय महिला – प्रा. बिरादर बी. पी. / पिंपळे जी. एस............
३८. मानवी हक्क आणि स्त्रियांची स्थिती – सौ. साधना विजय सातव ....
३९. मानवी अधिकार आणि सामाजिक न्याय – डॉ. व्ही. एस. इंगळे ....
४०. भारतातील मानव अधिकार आणि महिला : सिद्धांत व व्यवहार –डॉ.एस.एन. कायंदे
४१. मानवाधिकार आणि महिला – प्रा. दिपक राघोजी दामोदर / प्रा. बिहाडे १
४२. भारतातील बालकामगार आणि शिक्षण हक्क – मंगेश विलासराव भुताडे १
४३. मानवाधिकार – आयोगाची कार्ये व कार्यपद्धती – प्रा. बी.बी. पाटील
डॉ. शामकांत ज. देशमुख / प्रा.डी.पी. निकम... १
४४. मानवी हक्क आणि स्त्रियांची स्थिती – प्रा. सौ. मेघा देशपांडे १
४५. महिला आणि मानवाधिकार – प्रा. शशिकांत पी. दुपारे / प्रा. सचिन एन भोंगे....... १
४६. महिलांची दुःखदायक स्थिती आणि मानवाधिकार – प्रा. विजय के. टोम्पे १४
४७. मानवी हक्क आणि स्त्रियांची स्थिती – अण्णासाहेब मळसने १४
४८. भारतातील मानवाधिकार – प्रा.डॉ. भारती वेंडाळे / प्रा. वर्षा नेहते १५
४९. स्त्रिया आणि मानवी अधिकार – प्रा. प्रशांत विघे १५५
५०. संयुक्त राष्ट्रसंघ आणि मानव अधिकार – प्रा. व्ही. जी. वसू १५८
५१. स्त्रिया आणि मानवी अधिकार – रंजना क. जयंजाळ १६१
५२. महिला आणि मानवाधिकार – प्रा. सुषमा फरसोले १६४
५३. मानव अधिकार स्त्री विषयक कायदे आणि सद्यस्थिती – प्रा. धिरजकुमार चव्हाण १६७
५४. मानवाचे मूलभूत अधिकार – प्रा. माणिकराव महागुजी कंवरके
प्रा. एम. पी. चोपडे १७०
५५. भारतमे मानवाधिकार और महिलाओंकी स्थिती – प्रा. प्रशांत वामनराव खेडकर
प्रा. रजनिश बांबोळे १७३
५६. विश्व मे मानवाधिकार – प्रा. पी. पी. गिरणिवाले १७६
५७. मानवाधिकार व महिला – प्रा. कु. छाया गुलाबराव जाधव १७९
५८. भारत मे मानवाधिकार – प्रा. लक्ष्मण शिरोळे १८१

Relevance of Mahatma Gandhi's Ideology in the Present Scenario

Dr. R. M. Bhise

Prashant Publications

ग्रामीण विकास व गांधीजी

प्रा.कु. सुषमा फुरसोले
डॉ. गोपालराव खेडकर महाविद्यालय,
गाडेगांव (तेल्हारा), जि. अकोला

भारताची ७० टक्के जनता ग्रामीण भागात राहते व जोपर्यंत 'ग्रामीण भागाची प्रगती होत नाही तोपर्यंत भारताची प्रगती होऊ शकत नाही' असे गांधीजी नेहमी म्हणत असत. ग्रामीण भागातील लोक शेती हाच व्यवसाय करतात. त्यामुळे देशातील कृषी क्षेत्राचा जोपर्यंत विकास होत नाही तोपर्यंत भारताचा विकास होऊ शकत नाही, हे गांधीजींनी त्या काळातच ओळखले होते व आज देखील त्याचे महत्व आहे.

शेती विकास

जो कसेल त्याची जमीन व शेतीतील उत्पन्न वाढले तरच समृद्ध भारताची उभारणी शक्य आहे हे गांधीजींना माहिती होते. त्यामुळे शेतीचे उत्पन्न वाढवून शेतकऱ्यांनी त्याचा माल योग्य भावात विकल्यास संपूर्ण देशाचे उत्पन्न वाढून त्याचा फायदा देशाच्या विकासासाठी होऊ शकतो, हे त्यांना माहीत होते. त्यातूनच शेतकऱ्यांना त्यांचा माल योग्य बाजारपेठेत विकता यावा यासाठी त्यांनी 'कृषी बाजार' ही संकल्पना राबवली व त्यांच्या कल्पनेतूनच आजही 'कृषी उत्पन्न बाजार समिती' स्थापन झाली. ज्याचा फायदा आजही शेतकऱ्यांना त्यांचा माल विकण्यासाठी होत आहे.

शेती विकासासोबतच दुग्ध विकास, पशुचारा यासाठीदेखील त्यांनी योग्य दिशा दिल्या.

स्वयंरोजगार

स्वयंरोजगारातून ग्रामीण भाग मजबूत होऊ शकेल व मजबूत ग्रामीण भागच देश मजबूत बनवू शकतो. याची जाण गांधीजींना होती. प्रत्येक ग्रामीण भागात तेथील परिस्थिती प्रमाणे योग्य रोजगार उपलब्ध झाल्यास बेरोजगारीचा प्रश्न दूर होईल व त्या भागाचे उत्पन्न वाढेल त्याचा फायदा होईल. त्यामुळे तरुणांनी स्वत: काहीतरी उद्योग करून स्वत:च्या पायावर उभे रहावे, असे गांधीजींना नेहमी वाटत असे व त्यातूनच 'स्वयंरोजगाराची' संकल्पना पुढे साकारली.

स्वावलंबन

'कठीण प्रसंग येता कोण कामास येतो, स्वावलंबनाचा मार्ग समृद्ध जीवन देतो.' जोपर्यंत मनुष्य स्वत:चे काम स्वत: करीत नाही तोपर्यंत तो स्वावलंबी बनू शकत नाही जोपर्यंत स्वावलंबी बनत नाही तोपर्यंत देशाची प्रगती होऊ शकत नाही, असे गांधीजींना नेहमी वाटत असे. त्यामुळे ते स्वत: स्वावलंबी होते व दुसऱ्यांना पण स्वावलंबी बनण्याचा सल्ला देत होते.

'स्वावलंबी ग्रामीण भारताची निर्मितीच सशक्त भारताची निर्मिती करू शकतो', ही संकल्पना गांधीजींची होती. जेव्हा ग्रामीण भारत स्वावलंबी होईल म्हणजे ग्रामीण भागातील जनतेला दुसऱ्यांच्या मदतीविना राहता येईल किंवा कोणत्याही गोष्टीसाठी दुसऱ्यावर अवलंबून राहण्याची गरज भासणार नाही तेव्हा बलशाही भारताची निर्मिती होईल हे त्यांना त्याकाळीही माहीत होते सर्व करण्यासाठी त्यांनी पुढे १. पंचायतराज, २. ग्राम स्वराज्य ही संकल्पना आणली.

पंचायतराज

गांधीजी पंचायतराज बद्दल म्हणत ग्रामीण भागातील छोट्यातला छोटा माणूस हा मोठ्यातल्या मोठ्या श्रीमंत माणसासारखाच मोठा राजा असला पाहिजे. त्यासाठी ग्रामीण भागातील लोकांना समजदार होणे आवश्यक आहे.

ISSN-2278-9308

CONTRIBUTION OF WOMEN IN INDIAN ARTS AND CULTURE

International Research Volume -2013

■ Chief Editor : Prof. Virag Gawande
■ Editor : Prof. Dr. Sanjay Kothari

• AADHAR SOCIAL RESEARCH & DEVELOPMENT TRAINING INSTITUTE, AMRAVATI, MS. •

ISSN-2278-9308

भारतीय स्त्रीयांचे कला आणि संस्कृतीमध्ये योगदान

प्रा. कु. सुषमा ज. फरसोले
सहाय्यक प्राध्यापक
डॉ. गोपाळराव खेडकर महाविद्यालय गाडेगांव (तेल्हारा)

भारताला इ.स. १९४७ मध्ये स्वातंत्र्य मिळाले. १९५० मध्ये भारताने प्रजासत्ताक राज्यपध्दतीचा स्वीकार केला. पारतंत्र्य संपून नवीन पर्वाला सुरुवात झाली.

राजकिय व्यवस्थापनाबरोबर सरकारला समाज जीवनाची पुर्नबांधणी करावयाची होती. परंपरागत भारतीय समाजव्यवस्था, विविध जाती, पंथ, वंश यांच्या जाणिवातुन असणारी विषमता नवीन शासनाला नाहिशी करावयाची होती. नागरिक म्हणून असणारे अधिकार, कर्तव्ये आणि विकासाची संधी या दृष्टीने समाजात असणारा असमतोल नाहिसा करावयाचा होता. स्त्रीयांविषयी वैचारीक जाग येऊन त्यासंबंधी नविन विचारांची सुरुवात १९ व्या शतकातच झाली होती. स्त्रियांवर अन्याय करणाऱ्या सामाजिक रुढी कमी करुन स्त्रियांना कायदेशीर अधिकारांचा आधार देण्याची सुरुवातही झ झालेली होतीच. त्यामुळे समाजातील अन्य घटकांप्रमाणे स्त्रीचा विचारही घटनात्मक तरतुदीच्या दृष्टीने घटनासमिती पुढे होताच घटनेने स्त्रियांना समानता दिली तसेच महत्वाचा मतदानाचा अधिकार दिला. समाजात स्त्री पुरुषामध्ये असणारी दरी घटनात्मक तरतुदीने नाहिशी केली.

स्त्रियांच्या दृष्टीने या घटनात्मक तरतुदी महत्वाच्या होत्या. समाजातील स्त्रीचे दीर्घकाळचे दुय्यमत्व संपणार होते. तसेच कोणताही लढा, संघर्ष न करता स्त्रियांच्या प्रगतीला एकोणीसाव्या शतकातच प्रारंभ झाला होता. विसाव्या शतकात त्या प्रगतीला वेग आला. शिक्षणाला असणारा विरोध जवळपास संपला. स्त्रिया सार्वजनिक कार्यात सहभागी होऊ लागल्या. स्वातंत्र्य चळवळीतील स्त्रियांच्या सहभागाने स्त्रीशक्तीची जाणीवही झाली होतीच. शिक्षण, साहित्य, कला, समाजकारण आणि राजकारणातही स्त्रियांनी कार्य करण्यास सुरुवात करुन स्वतःची क्षमता सिध्द

शिक्षणाच्या मार्गाने स्त्रियांच्या जीवनात परिवर्तन होण्यास सुरुवात झाली. २० व्या शतकात स्त्रियांच्या प्रगतीला अधिक चालना मिळाली. १९७५ मधील आंतरराष्ट्रीय महिला वर्ष हे नविन युगधर्म पडविणारे वर्ष ठरले. स्त्री जीवन आणि समाज जीवनाच्या दृष्टीने पुढील पंचवीस वर्षामध्ये जो वेगाने बदल झाला त्याचा टर्निंग पॉईंट १९७५ चे महिला वर्ष ठरले. त्यानंतरचे १९७५ ते १९८५ चे महिला सक्षमीदशक या काळात जे परिवर्तन झाले, नवी युगसंवेदना आली त्यातुन स्त्रीजीवनाच्या कक्षा विस्तृत होत जीवनाला वेग आला. त्याला जोडूनच १९८५-८६ नंतरच्या अधिक वेगवान युगाची जोड मिळाल्याने विसाव्या शतकाच्या अखेरच्या दशकात विलक्षण गतीमानतेच्या बदलांची प्रक्रिया घडली.

आज एकविसाव्या शतकाच्या प्रारंभ काळात आपण पाहत आहोत की स्त्रियांच्या कार्याने सर्वच क्षेत्र दुमदुमून गेले आहे. त्यामुळे स्त्री अस्तित्वाचा दबदबा निर्माण झाला आहे. स्त्रियांच्या उपक्रमांना, विरोधाला धार आली, वजन प्राप्त झाले. सर्वसामान्य स्त्रियांना आत्मविश्वास मिळाला विरोध करण्यास, झगडण्यास बळ मिळाले. आज स्त्रियांचे कार्यक्षेत्र विस्तृत झाले आहे. स्वातंत्र्योत्तर काळात स्त्रियांच्या कर्तृत्वाला नविन अवकाश प्राप्त झाले. कोणतेही क्षेत्र स्त्रीला स्त्री म्हणून वर्ज्य राहिले नाही. आजपर्यंत पुरुषांच्या म्हणून मानलेल्या सर्व क्षेत्रांमध्ये ही स्त्रियांनी आपल्या कार्याचा ठसा यशस्वीपणे उमटविला आहे. आज कॉल सेंटरपासुन लष्करी सेवेपर्यंत स्त्रिया यशस्वीपणे पोचलेल्या दिसतात.

स्त्रीयांनी सर्व क्षेत्रात जसे शिक्षण क्षेत्र, साहित्य, नाटक, चित्रपट, नृत्यकला, संगीतकला, चित्रकला, व्यायाम व क्रीडा क्षेत्र, राजकिय क्षेत्र इत्यादी क्षेत्रात स्त्रियांनी भरीव कार्य केले आहे स्त्रियांच्या वरील सर्व कार्याविषयीचा थोडक्यात आढावा पुढील प्रमाणे सांगता येईल.

शिक्षण क्षेत्र :-

स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर शिक्षणाकडे स्त्रियांचा ओढा विकसीत होत गेला. पी.एच.डी. पदवीसाठी संशोधन करणाऱ्या स्त्रियांच्या संख्येत वाढ झालेली दिसुन येते. शिक्षण क्षेत्रातील स्त्रियांच्या प्रगतीचा अन्य क्षेत्रातील विकासावरही

S.J. Fulzole Ms. S.J. Fulzole

आहार आणि आरोग्य

डॉ.सौ. अनिता तिडके

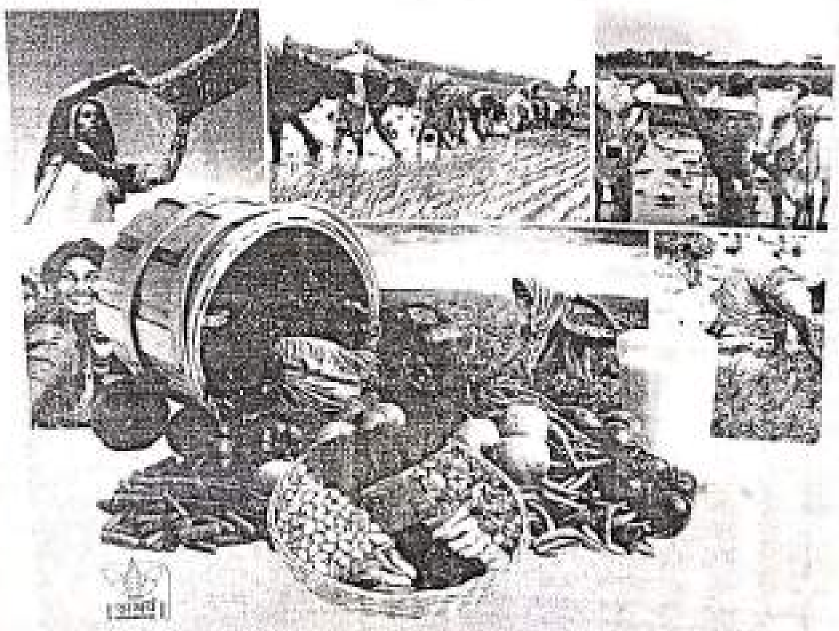

150

Principal,
Dr. Gopalrao Khedkar Mahavidyalaya
Gadegaon (Telhara) Dist.Akola.

171

169

गर्भवती व दुग्धसृजन करणाऱ्या स्त्रियांकरिता पोषक आहाराची भूमिका

प्रा. कु. सुषमा ज. फरसोले

प्रस्तावना

आईच्या गर्भात असे उदयाचा उष:काल म्हणून मानवाच्या विकासाला खरी सुरुवात ही गर्भावस्थेतच होते. इतर कुठल्याही अवस्थेत विकास हा झपाट्याने होत नाही जेवढा गर्भावस्थेतच होतो. सर्वच अवस्थांमध्ये गर्भावस्था ही सर्वात जास्त महत्त्वाची आहे. या अवस्थेत नव्या गर्भस्थ शिशुचे आगमन होणार असते. या अवस्थेनुसार अन्नाची गरज बदलते. गर्भावस्थेत जास्त कॅलरीची आवश्यकता असते. स्त्रियांच्या बाबतीत गर्भावस्था व दुग्धसृजन या अवस्थेत सुद्धा पोषक घटकांची गरज वाढलेली असते.

गर्भावस्था ही एक स्वाभाविक व नैसर्गिक अवस्था आहे. यात गर्भवती स्त्रीला स्वत:चे व भावी अपत्याचे पोषण करायचे असते. म्हणूनच गर्भवतीला सर्व अन्नघटक योग्य प्रमाणात मिळणे आवश्यक असते. योग्य आहार घेतल्यामुळे स्त्रीची प्रसूती सुलभ होण्यास मदत होते व गर्भावस्थेत जास्त तक्रारी राहत नाही. सुदृढ व स्वस्थ अपत्याचा जन्म होतो.

गर्भवतीचा आहार (Nutrition During Pregnancy)

स्त्रिच्या गर्भाशयात भ्रूणाची वाढ होवू लागते. तेव्हा या अवस्थेला 'गर्भावस्था' असे म्हटले जाते. गर्भावस्था ही तीन कालखंडात विभागली जाते.

- **एक ते तीन महिने** – पहिल्या तीन महिन्यांचा काळ अतिशय महत्त्वाचा असतो. कारण याच काळात गर्भाची इंद्रिये तयार होत असतात. काही वेळेस मातेला मळमळते व उलट्या होतात. त्यामुळे वजन कमी होण्याचा संभव असतो. माता व गर्भ यांच्यात रक्तभिसरण क्रिया सुरळीतपणे सुरू होते व त्याचवेळी मळमळणे व उलट्या होणे थांबते. या काळात भूकदेखील लागत नाही. सहज पचेल असा आहार द्यावा. गर्भवतीचा आहार साधारण स्त्रीपेक्षा

DR. BABASAHEB AMBEDKAR'S

HUMAN RIGHTS SOCIO-ECONOMIC POLICIES & AFFIRMATIVE ACTION

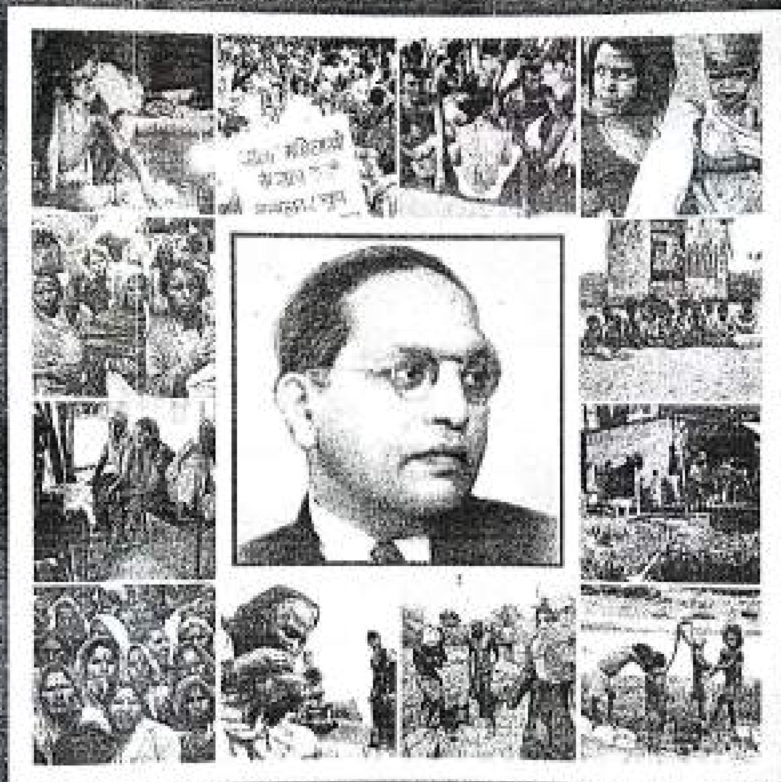

Editor

Pradeep Hadke

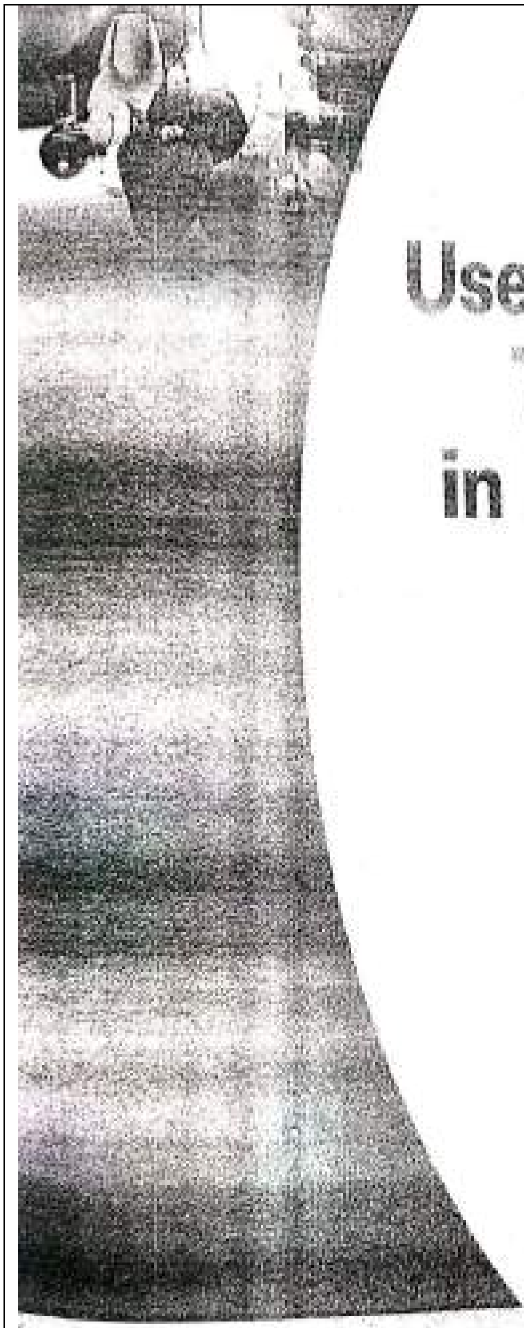

Use of Innovative Technology in Food Science

Editor

Dr. S. B. Bhagat

Principal,
Dr. Gopalrao K[illegible] Mahavidyalaya
Gadegaon [illegible] Dist.Akola

182 183 181

अन्नभेसळीचा मानवी शरीरावर होणारा परिणाम

प्रा. सुषमा ज. फरसोले
(गृहअर्थशास्त्र विभाग)
श्री. गोपाळराव खेडकर महाविद्यालय गाडेगांव (तेल्हारा) जि. अकोला

कुठल्याही देशाच्या विकासात मानवी साधनसंपत्ती महत्वाची असते. ही मानवी साधनसंपत्ती पूर्णपणे राष्ट्राच्या उपयोगी पडण्यासाठी मानव स्वास्थपूर्ण असणे आवश्यक आहे. परंतु आज असे लक्षात येते की ज्या आहारावर मानवाचे स्वास्थ्यपूर्ण असणे आवश्यक आहे तो आहार आज निर्भेळ स्वरूपात प्राप्त न होता भेसळयुक्त स्वरूपात प्राप्त होतो व त्याचा परिणाम मनुष्याच्या स्वास्थ्यावर विपरीत होतो.

आजच्या परिस्थितीत उपभोक्ता, ग्राहक गृहिणीला अनेक खाद्यपदार्थातील अन्नभेसळीच्या समस्येला तोंड द्यावे लागते. अन्नभेसळ प्रतिबंधक कायदा सन १९५४ साली भारतातील लोकसभेत संमत झाला आणि तो १९५५ पासून भारतात लागू करण्यात आला.

अन्नभेसळ परिभाषा –

कोणत्याही पदार्थात कमी प्रतीचा किंवा हिन दर्जाचा दुसरा पदार्थ मिसळणे किंवा मुळ पदार्थातील सत्व काढून घेणे. उदा. दुधात पाणी मिसळणे.

अन्नभेसळीची कारणे/उद्देश –

१) अन्नभेसळ करण्यामागे सर्वात महत्वाचा उद्देश म्हणजे नफा मिळविणे हा होय. खाद्यपदार्थात भेसळ केल्यामुळे त्याचे वजन वाढते व त्यामुळे नफाही जास्त प्रमाणात मिळतो उदा. धान्यात माती व खडे मिसळणे.

२) बाजारात वस्तूची मागणी जास्त असेल व पुरवठा कमी असेल तर भेसळ करण्यात येते.

३) उपभोक्ता संघटित नसल्यामुळे विक्रेते भेसळ करू शकतात.

अन्नभेसळीचे दुष्परिणाम –

१) कडधान्ये व डाळीतील भेसळ –

लाख किंवा लाखोरी डाळीची भेसळ हरभऱ्याच्या, तूर व मुगाच्या डाळीत मिसळली जाते. लाखोरी डाळ सतत उपयोगात आणल्यास लॅथिरिझम हा रोग होतो.

तसेच तूर व मुगाची डाळ जास्त पिवळी दिसावी म्हणून मेटॅनिलयलो रंगाचा उपयोग करतात व रंगामुळे देखील कर्करोग होण्याची शक्यता असते.

२) मोहरीतील भेसळ –

मोहरीमध्ये पिवळ्या धोत्र्याच्या बियांची भेसळ केल्या जाते. ह्या बियांचा वापर झाल्यास माणसाच्या अंगावर सूज येते व पोटाचे विकार होतात.

३) खाद्यतेलातील भेसळ –

खाद्यतेलात अर्जिमोन तेलाची भेसळ केल्या जाते. अशी भेसळयुक्त तेल वापरल्यास जलोदरासारखा विकार होतो. हातापायावर सूज येते. यकृत वाढते व कॅन्सर होऊ शकतो.

खाद्यतेलात खनिजतेलाची भेसळ केली जाते. यामुळे हे तेल शरीरात गेल्यावर त्यापासून आतड्याचे विकार होतात व [illegible] होतात.

४) दुधात भेसळ –

दुधामध्ये अस्वच्छ व घाणेरडे पाणी मिसळल्यास अशा दुधाच्या उपयोगाने रोग होतात.

५) मिठाईत भेसळ –

मिठाईमध्ये पिठांची भुकटी, खवा, टाल्कम पावडर, कृत्रिम लाल रंगाने रंगवलेला लाकडाचा भुसा यांनी भेसळ केल्या जाते. [illegible] हा अखाद्य रंग वापरल्यास मुत्राशय, कातडी, यकृत, अंडकोषाच्या कार्यावर परिणाम होतो.

६) मद्य अल्कोहोलची भेसळ –

दारू मधील अल्कोहोलची भेसळ करण्यात येते. या दारूचे सेवन केल्यास अंधत्व येते किंवा मृत्यू येण्याची शक्यता असते.

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती द्वारा संचालित
संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ संलग्नित

श्री शिवाजी महाविद्यालय

" स्त्रीभ्रूणहत्या - चिंता आणि चिंतन "

" Female foeticide - Concerns & Ruminations

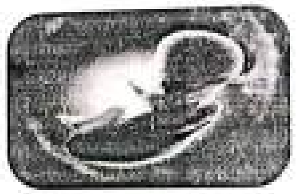

स्मरणिका

विद्यापीठ अनुदान आयोग पुरस्कृत राज्यस्तरीय चर्चासत्र

दिनांक : २४ डिसेंबर २०१२

■ आयोजक

गृहअर्थशास्त्र विभाग

श्री शिवाजी महाविद्यालय, आकोट

व ए. एम. पी. ए., आकोट

स्त्रीभ्रुण हत्या : चिंता आणि चिंतन

प्रा. सुषमा ज. फरसोले
(गृह अर्थशास्त्र विभाग)
डॉ. गोपाळराव खेडकर महाविद्यालय
गाडेगांव (तेल्हारा)

ज्या देशात ज्या समाजात स्त्री पुजनीय नाही तो देश तो समाज कधीही मोठा होवू शकत नाही. स्त्रीचा सन्मान हे संस्कृतीचे प्रगतीचे लक्षण आहे असे विचार साने गुरूजींनी मांडले आहेत. विज्ञानियुग निरंतर परिवर्तनशील आहे. वैज्ञानिक शोधाचा चांगला उपयोग करून घेतला तर ते एक वरदान ठरते. परंतु वैज्ञानिक शोधांचा दुरूपयोग झाला तर तो अभिशापच ठरतो. वैज्ञानिक प्रगतीने सोनोग्राफी तथा गर्भजल परिक्षा सोपी झाल्यामुळेच गर्भपाताचे प्रमाण वाढले आहे. हीच चिंतनीय बाब आहे. मुली सर्वच क्षेत्रात आघाडीवर म्हणणा–या समाजाला मुलीच्या जन्माचा एवढा तिरस्कार ! समाजाला मुलीचा जन्म स्वतःच्या घरी नको असतो ही वस्तुस्थिती मानसीकदृष्टया बदलण्याची गरज आहे. स्त्रियांची मुलगी झाली म्हणून नाकारण्याची सुरूवात अजूनही आजी किंवा सासूच करते की जि स्वतः एक स्त्री असते. मुलगा मुलगी भेद न करता स्त्री पुरूष समानतेवर संस्कार करणे आवश्यक आहे कित्येक कुटूंबा मध्ये स्त्रीला पायातील वहाण, वंश–पातील वेरसुणी मानणारे व तसा दर्जा अप्रत्यक्षरीत्या दिला जातो.

स्त्रीयांचे प्रमाण जर वेगाने असेच कमी होत लागले तर पुढील काळात त्याचे काय परिणाम होतील याचा विचार व्हायला हवा. स्त्रीयांचा दुय्यम दर्जा, शिक्षणातील मुलींची गळती कुपोषण, अनारोग्य, घरकामाचा अतिरेकी व घराबाहेरचे कमकुवतपणाला येणारा ताण–तणाव पुरूषांच्या शारिरिक व मानसिक अत्याचार आणि छळाचा दुष्परिणाम इत्यादि पासून स्त्रीयांची सोडवणूक व मुक्तता व्हायला हवी. केवळ शासनाचे धोरण, कायदे आणि प्रयत्न पुरेसे नसून समाजातील सर्व स्तरातील सर्वांनीच या बाबत सहज, सावध संवेदनशील व कृतीशील बनायला हवे.

माणूस म्हणून आपण स्त्रीकडे बघतो का? हा खरा प्रश्न आहे, कोंबडीला, शेळीला मारून टाकतांना जसे कोणाला अपराधी वाटत नाही तसेच मुलीच्या बाबतीत घडते. अशा प्रकाराने दरवर्षी 60 लाख मुली मारल्या जातात. दरवर्षी देशात 5 लाख 85 हजार इतक्या स्त्रीया गर्भदरपणाच्या आजारातून मरण पावतात. 20 लाख गर्भपात अतीव असुरक्षित पध्दतीने केले जातात. 70 हजार इतक्या स्त्रीयांना जीव गमवावा लागतो. 20 जानेवारी 2003 पौष 30, 1924 शके मध्ये महाराष्ट्रात लिंगभेद चाचणीवर बंदी घालण्याचा प्रयत्न केला गेला या बिलात तरतूद आहे.

अ) गर्भधारणपुर्व व प्रसुतीपुर्व निदान तंत्राचा (लिंगनिदानास प्रतिबंध) गर्भाचे लिंग निदान करून व स्त्री गर्भ भ्रुण हत्येसाठी वापरास प्रतिबंध करणे.

ईश्वराने पृथ्वीतलावर चराचर सृष्टी निर्माण करताना अनेक जीवापैकी एक श्रेष्ठ जीवजाती निर्माण केली, ती मानव जाती होय. जगाची एकूण लोकसंख्या 615 कोटी आहे. जागतीक लोकसंख्या 15.4 टक्के लोकसंख्या भारताच्या वाट्याला आलेली आहे. भारत देश सर्वात तरूण लोकसंख्येचा देश होण्याच्या मार्गावर आहे. परंतु गेल्या काही वर्षात गर्भजललिंग परिक्षा व त्यातून उदभवलेली स्त्री–भ्रुण हत्या ही समस्या गंभीर होत असून लोकसंख्येतील असमतोल बिघडलेला आहे.

तक्ता क्र. 1

भारतातील लिंग गुणोत्तर (S.R.) 1901–2001

वर्ष	1901	1911	1921	1931	1941	1951	1961	1971	1981	1991	2001
लिंग गुणोत्तर	972	964	955	950	945	946	941	930	934	927	933

(स्त्रोत : जनगणना अहवाल विविध वर्ष)

आपल्या देशात पुरूषांचे प्रमाण स्त्रियांपेक्षा 7 टक्क्यांनी अधिक आहे. 1901 मध्ये हजार पुरूषांच्या मागे स्त्रियांचे प्रमाण 972 होते तर आता ते प्रमाण 2001 मध्ये 933 पर्यंत खाली घसरलेले दिसते. संपूर्ण देशभर जलदगतीने फसरणारा स्त्री–पुरूषांच्या प्रमाणातर झालेला आहे. हे देशातील नवीन आकडेवारीवरून लक्षात येते. पुत्र प्राप्तीचा मोह आहे. विविध प्रथा, परंपरा व वैज्ञानिक प्रगतीने अल्ट्रासोनोग्राफी किंवा गर्भजल परिक्षा सोपी झाल्या कारणामुळे गर्भपाताचे प्रमाण दरवर्षी 40 लाख असून त्यात भारतात 5 लाख स्त्री भ्रुण हत्या घडून येतात. दोन दशकात एक करोड स्त्री–भ्रुण हत्या घडून आलेल्या आहेत. हे भारत व कॅनडा या दोन देशातील सौशिक ल्यान्सेटने जानेवारी 2006 मध्ये जारी केलेल्या रिपोर्टमधील आकडयावरून लक्षात येते. विशेष महत्वाची बाब म्हणजे या घटनेसाठी भारतात केवळ शिक्षीत महिला या अडाणी, अशिक्षीत महिलांपेक्षा अधिक जबाबदार असल्याचे लक्षात येते. यावरून एक गोष्ट लक्षात येते ती म्हणजे सुशिक्षीत असो वा अडाणी सर्वच स्तरामधून एकच चित्र दिसते. ''मुलगी नको मुलगा हवा'' या हव्यासापोटी स्त्री भ्रुण हत्येला प्रवृत्त करणारी स्त्री भ्रुण हत्या करणारी स्त्रीच असावं हा केवळ दैव दुर्विलास होय.

Nsa | 6 | 159

HUMAN RIGHTS: CONCEPTS AND ISSUES

- Editor -

Dr. V. N. Jayle

Dr. Mamta Ingole | Prof. Atul Vikhe

Principal,

Dr. Gopalrao Kh[illegible] Mahavidyalaya

Gadegaon [illegible]

155 187 185

मानवाधिकार आणि बालक समस्या

प्रा. कु. सुषमा ज. फरसोले
डॉ. गोपाळराव खेडकर महाविद्यालय
गाडेगांव (तेल्हारा) जि. अकोला

प्रस्तावना :-

बालके ही राष्ट्राची संपत्ती आहे. "संसार वेलीवर उगवलेले फुल म्हणजे बालक होय". बालकांशिवाय घराला शोभा येत नाही असे म्हटले जाते परंतु प्रत्यक्षात मात्र शेकडा ६०% बालके ही या आनंदापासून वंचित असतात फक्त ४०% बालके ही आनंदी, स्वस्थ जीवन जगत असतात. बालकामगार ही भारतातील सामाजिक समस्यांपैकी एक समस्या आहे. मुलांचे वय खेळण्याचे, बागडण्याचे, शाळेत जाण्याचे, मौजमस्ती करण्याचे असते त्या वयात ही बालके बाल मजुरीला बळी पडलेली दिसून येतात. यामुळे त्यांचे भविष्य अंधकारमय झालेले असून त्यांचे मूलभूत हक्कच हिरावून घेण्यात आले आहे. सद्य स्थितीत भारतात ५ ते १६ या वयोगटातील जवळपास १३ ते १४ कोटी बालके ही बालकामगार आहे. आपल्या देशातील बालके ही केवळ गरीबीच्या अंधःकारात वावरतात असे नाही तर कुपोषण, मानसिक व शारीरिक शोषण, शिक्षणाचा अभाव यामुळे त्यांचे जीवन कायमचे पराधीन झालेले दिसून येतात. शैक्षणिक संधीपासून वंचित राहतात.

आपल्या देशात दारिद्र्य, बेकारी, अशिक्षितपणा व पारंपारिक व्यवसाय इ. मुळे बालकांच्या समस्या निर्माण होतात व यातूनच बालकामगार निर्माण होतात. हे भुकेने व्याकुळ झालेले, कचरा वेचणारे, भीक मागतांना, अन्न शोधतांना आढळतात तेव्हा ही बालके समाजातील माणुसकीला पारखे झालेली दिसतात. अनाथ मुले ही रहदारीच रस्त्यावर कडेला झोपलेली दिसतात. अर्थार्जनाच जवळपास सर्वच क्षेत्रामध्ये बालके काम करतांना दिसून येतात. विशेषत: शेती सर्व औद्योगिक व्यवसाय, गालिचे उत्पादन, आगपेटी, फटाके, अगरबत्ती बनविणे, भांडी, बिडी तयार करणे, कारखाने, मालवाहतूक, हॉटेल्स, दुकाने, वर्कशॉप, खाणी इ. ठिकाणी बालके बालकामगार म्हणून कामे करीत असतात.

भारतीय संविधानातील मार्गदर्शक तत्वात चौदा वर्षांखालील मुलामुलींना मोफत व सक्तीचे शिक्षण देऊन भविष्यात सक्षम नागरिक निर्माण करण्याचा प्रयत्न सरकार करीत आहे परंतु या तरतुदींना न्यायालयाचे संरक्षण प्राप्त होऊन बालकांच्या शिक्षणाची जबाबदारी सरकारवर सक्तीची व्हावी यासाठी पंतप्रधान श्री. वाजपेयी सरकारने ८६ वी घटना दुरुस्ती करून त्यात चौदा वर्षांखालील मुलामुलींना सक्तीचे व मोफत शिक्षणाच्या मार्गदर्शक तत्वातील तरतुदींना मूलभूत अधिकारात समाविष्ट करण्यात आले. बालकांच्या शिक्षणावर व त्यांच्या शारीरिक, मानसिक विकासावर जोर देण्याचे सांगण्यात आले परंतु पाहिजे त्या प्रमाणात बालकांच्या विकासाच्या योजना तितक्या प्रभावीपणे राबविल्या गेल्या नाही त्यामुळे ज्या लोकांचा कल फक्त व्यापारीकरण आणि जास्तीत जास्त नफा या गोष्टींकडे होता त्यांनी या देशातील बालकांचा वापर श्रमासाठी करून त्यांचे शोषण करण्यास सुरुवात केली. देशातील दारिद्र्य रेषेखालील असलेली बहुसंख्य जनता अज्ञान आणि उद्योगांचा, साधनांचा अभाव या कारणांनी बालकामगारांचा एक घटक तयार झाला. या समाजात धंदेवाईक दृष्टी असणाऱ्या लोकांनी चौदा वर्षांखालील मुलांचा वापर बालकामगार म्हणून करू लागला.

ISBN 978-81-929160-1-9